

# ÚJKELET

..... Izraeli magyar nyelvű független lap .....

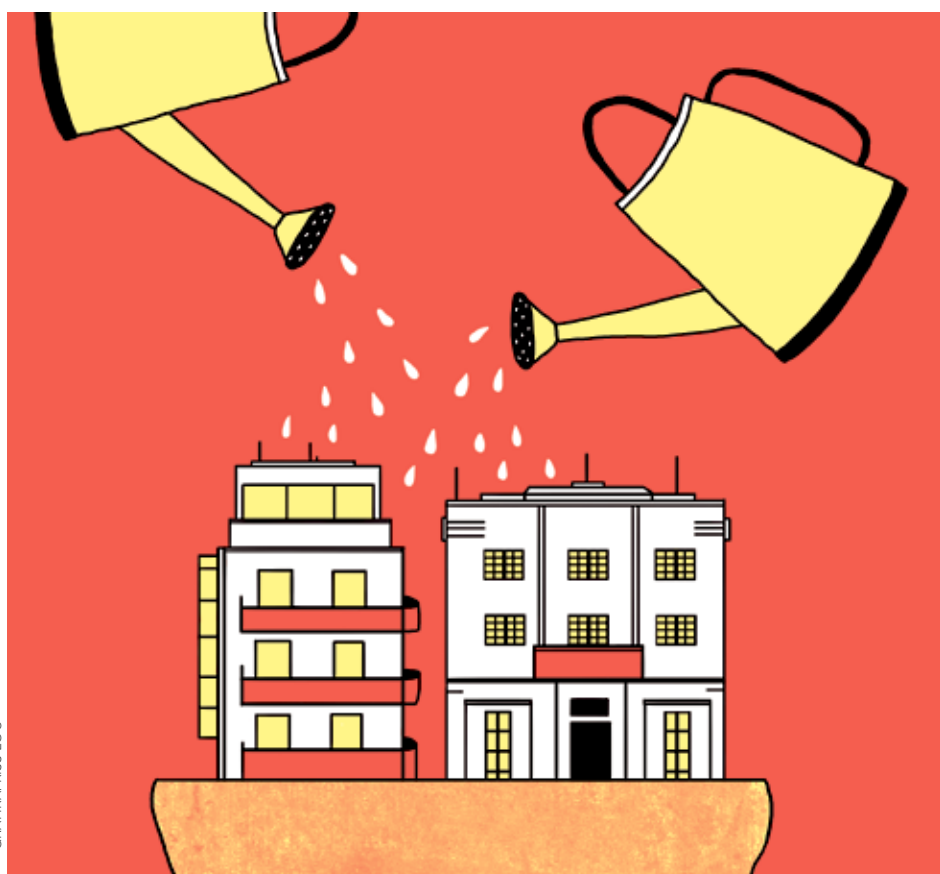


külföldi  
& itthoni  
**HÍREK**



„AKI OTTHONT ÉPÍT MAGÁNAK, FORMÁT AD A SAJÁT VILÁGÁNAK.” (Antoine de Saint-Exupéry)

Bauhaus és brit, arab és örmény, modernista és brutalista építészet Izraelben



## Szent sátraktól a felhőkarcolóig

Míg klasszikus értelemben vett „zsidó építészet” a szakértők szerint nem létezik, az izraeliták történelme éppen úgy alakította az építészeti hagyományokat, ahogyan „teher alatt nő a pálma”. Jó példa erre az első világháború utáni avantgárd mozgalom: a náciizmus elől Amerikába, Skandináviába, Angliába, vagy az akkori Palesztinába vándorolt művészek újszerű gondolkodással bontották le a gettók falait és nyitották meg a zsidóság útját nyugati társadalmak felé úgy gazdasági, mint kulturális szempontból. Ennek köszönhető, hogy ma Izraelben járva-keelve a Salamon-templom falait idéző „monumentális egyszerűség”, a térhódítók kéznyomait magukon hordozó ottomán romantika, a

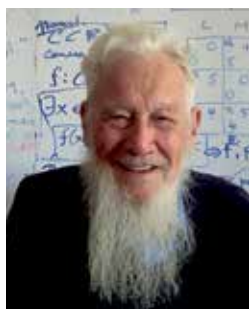
templomosok középkori puritanizmusa, a húszas-harmincas évek mindent elsöprő Bauhaus-trendje, a hetvenes-nyolcvanas évek funkcionalista-realista dobozépületei és a mai, posztmodern tornyok, eklektikus csarnokok tökéletes harmóniában állnak egymás mellett, Salamon királyunk bölcsességét üzenve a nagyvilágnak: „Miként arcuk, véleményük sem egyforma – a tanácsok sokaságában győzelem van.” A jeruzsálemi kőből épült zsinagógák, a panelekből épült plázák, mi több, a beduinok által felhúzott düledező viskók, a tünnetők által a Rothschild sugárútra hurcolt sátrak és a sétálóutcák közepén dzsúszt és kávét kínáló kioszkok így adják ki Izrael sokszínű arcát – közösen.

## Nem hit, hanem gyakorlat

### EGY RAGYOGÓ ELME NYOMÁBAN

Robert Aumannt világszerte ismert játékelmélet-szakértőként és matematikusként tartják számon, de a legtöbben Nobel-díjas közgazdászként gondolnak rá. Interjúnkban közelebbről ismerhetjük meg a vicces, virtuóz és mindig őszinte professzor munkáját és világszemléletét, és miközben megvitatjuk, valóban kerek-e a föld, és mit is jelent zsidónak lenni, az is kiderül: „a tudomány a világ megértése – annyit gondolunk a világról, ami a fejünkben van”.

Vadász Éva interjúja a 6. oldalon



FÓTO: VADÁSZ ÉVA

## A cfáti kéktől a tel-avivi modernig

### A MÚLT, JELEN ÉS JÖVŐ ÉPÜLETEI IZRAELBEN

Az építészet hétköznapi Izraelben – várostervezés vonalzóval, szögmérővel, vízszintezővel, vagy csupán ügyetlen célszerűséggel, szerethetően egymásra dobált formákkal? Átmenet nem létezik: mint oly sok területen, az építészetben is a végletek világa Izrael. Szerzőnk fotónaplójával Cfát kéken ragyogó házeitől a Tel-Avivi Művészeti Múzeum prizmaként a Fehér Város fölé magasodó új szárnyáig kalauzolja olvasóinkat. Mottó: „Az építészet ünnepnapja az, mikor a geometria a szabálytalannal kacérkodik.” Szubjektív stíluskalauz a formabontó és tradicionális építészet szerelmeseinek – egy olyan országból, ahol a harmónia és a káosz nem ellentétek, sokkal inkább egymás kiegészítő stíluselemei.

Silló Sándor írása a 12. oldalon.



FÓTO: SILLÓ SÁNDOR

### A TARTALOMBÓL:

#### Ha a falak beszélni tudnának

Trump és Jeruzsálem Steiner Kristóf szemével (4. oldal)

#### Németországból szeretettel

Nincs kóser kolbászból a kerítés Borgula András szerint (5. oldal)

#### Az Új Kelet emlékére

2018-ban lapunk 100 éves lesz Halmos Sándor írása (7. oldal)

#### Csillagos házak Budapesten

Tragikus emlékek, méltó emlékezés Lénárt András (16. oldal)

#### Léleklemelegítő

Schnapp Lea a Soá Alapítvány interjújáról (18. o.)

#### Programok az építészet jegyében

Korányi Eszter ajánlója (20. oldal)



## Színésznőé a Genézis-díj

**NATALIE PORTMANT KITÜNTETTÉK**

Az Oscar- és Golden Globe-díjas, izraeli származású amerikai színésznő kapja 2018-ban a „zsidó Nobelként” emlegetett Genézis-díjat a jelenkor társadalmi problémái, valamint a zsidóság és Izrael iránti elkötelezettségének elismeréseként – közölte a díjat gonozdo alapítvány.

„Büszke vagyok izraeli gyökereimre és zsidó örökségemre” – fogalmazott közleményében Portman, akit „mélyen megérintett” az elismerés. A színésznő azt is bejelentette, hogy a díjjal járó egymillió dollárt a nő oktatásának, gazdasági előretörésének, egészségügyi ellátásának és politikai életben való érvényesülésének támogatására fordítja, a pénzüsszeg „egy jelentős részből” magában Izraelben támogatja a női egyenjogúságért vívott harcot. Portman a Genézis-díj ötödik és egyben első női kitüntetettje. A díjat várhatóan Benjámín Netanjahu izraeli kormányfő adja át a színésznőnek 2018 júniusában Jeruzsálemben.

Portman 1981-ben született Izraelben és fiatalon költözött az Egyesült Államokba, ahol gyermekszínészből vált világhírű filmszínésznővé. 2011-ben vehette át a legjobb színésznőnek járó Oscar-díjat a Fekete hatyú című filmben nyújtott alakításáért. 2015-ben ő rendezte Ámosz Oz izraeli író Szeretettel, sötétségrel című önéletrajzi regényének filmváltozatát, amelyben főszerepet is játszott.

## Közvetlen repülő Hévizre Izraelből

**A RADIOAKTÍV TÓ TURIZMUSÁRÓL TÁRGYALTAK**

Héviz és Izrael közötti turisztikai lehetőségekről, illetve egy közvetlen légi járat elindításáról tárgyalt Jeruzsálemben Papp Gábor, Héviz polgármestere és Kepli József János alpolgármester.

Hévizen a legfrissebb statisztikák szerint évente mintegy 17 ezer éjszakát töltenek el az Izraelből érkező vendégek, és további fokozott érdeklődés mutatkozik gyógy- és egészségturisztikai szolgáltatások iránt. Az együttműködési szándék megerősítése érdekében Yarin Levin turisztikai miniszter jelenlétében és támogatásával Héviz város polgármestere, Papp Gábor és Kepli József János alpolgármester együttműködési szerződést írt alá Yossi Dagannal, a Somron Regionális Tanács vezetőjével.



## Jeruzsálem a főváros

**– MÁR NEM CSAK NEKÜNK**

Történelmi jelentőségű Donald Trump amerikai elnök bejelentése, aki december 6-án elismerte Jeruzsálemet mint Izrael fővárosát, és kikötötte, ezt a palesztinokkal kötendő békemegállapodásnak is tartalmaznia kell – hangsúlyozta Benjámín Netanjahu izraeli miniszterelnök.

„Trump bejelentése segíti a békét, és mindenkit a valóság talajához köt” – mondta az izraeli miniszterelnök az amerikai elnök beszéde után. „Nincs olyan béke, amely ne tartalmazná Jeruzsálemet Izrael állam fővárosaként” – tette hozzá Trumpot köszöntő szavaihoz.

Reuven Rivlin államelnök Izrael hetvenedik születésnapjára adott csodálatos ajándéknak nevezte az amerikai elnöki bejelentést, és köszönetet mondott Trumpnak. „A jubileum, a város

újraegyesítésének ötvenedik évfordulója után eljött az ideje, hogy nyugalom legyen Jeruzsálemben, és hogy a remény virágzását lássák Izrael fővárosában, azon a helyen, ahová a világ minden tájáról jönnek a zarándokok” – tette hozzá.

„Jeruzsálem Izrael fővárosaként való elismerése és a nagykövetségek áttelepítése a városba a zsidó nép jogának elismerését jelenti ehhez a földhöz, és egyben mérföldkő a békehez vezető úton” – fogalmazott Rivlin.

Jeruzsálem polgármestere, Nir Barkat is dicséretesnek nevezte Donald Trump amerikai elnök lépését. „Ez a történelmi nyilatkozat egyértelmű üzenetet küld az egész világnak, hogy az Egyesült Államok az zsidó nép és Izrael mellett áll” – mondta Barkat.



## Leépítés a Teva-nál

**DOLGOZÓI NEGYEDÉTŐL VÁLÍK MEG A CÉG**

A magyar érdekeltségekkel is bíró izraeli vállalat drasztikus elbocsájtási hullámra készül. Az új, hatékonyságnövelő szerkezetátalakítási reformprogram keretében várhatóan megválnak izraeli dolgozóinak negyedétől – jelentette november végén a héber sajtó. Az jelenleg 6860 izraeli foglalkoztatott mintegy 25 százaléka kényszerül új munkahelyet keresni, s az egész világon dolgozó mintegy 57 ezer Teva-alkalmazottnak az ötödétől köszön el az izraeli óriásvállalat. Sajtóterjesztések szerint külföldön elsősorban Amerikát, és nem Európát érintik a változások.

A leépítéseket már Kare Schultz, a november elsején munkába állt új vezérigaz-

gató vezényeli le. A drasztikus döntést a lesújtó harmadik negyedéves eredmények is okozhatták. A november elején kiadott negyedéves adatok a harmadik negyedében a nyereség és a megrendelések drámai csökkenéséről számoltak be, és jelentősen visszavetették az év hátralévő részére szóló előrejelzéseket. A New York-i tőzsdén a vállalat részvényei az elmúlt 12 hónapban mintegy 68 százalékot estek.

A Teva visszaesése nemcsak a vállalat alkalmazottaira hat negatívan, de megérik azok az izraeliek is, akiknek nyugdíj-megtakarításait részben ennek a cégnek a részvényeibe fektették a nyugdíjalapkezelők.

## külföldi & itthoni HÍREK

### Hiller István Izraelben

**MAGYAR PARLAMENTI DELEGÁCIÓ A KNESZETBEN**

November elején Hiller István (MSZP), a magyar parlament alelnökének vezetésével magyar parlamenti delegáció érkezett három napos hivatalos látogatásra Izraelbe. A Kneszetben találkoztak Meir Kohennel, az izraeli parlament Jes Atid (Van Jövő) párthoz tartozó alelnökével, valamint Jákov Margival, a Kneszet kulturális, oktatási és sportbizottságának vezetőjével.

A küldöttség megbeszélést folytatott a Munkapárthoz tartozó Meráv Michaelel és Israel Eichlerrel, az Egyesült Törpárt képviselőjével. A megbeszéléseken egyeztettek a 2019-ben Budapesten megrendezésre kerülő Makkabi Játékokról is, amelyre sok ezer sportoló fog ellátogatni. Hiller István elmondta, a sporteseményvel párhuzamosan magas színvonalú kulturális események helyszíne is lesz a magyar főváros, ahogy az az Európában különböző helyeken tartott európai világválogányon is történt.

A küldöttség tagja volt Fónagy János (Fidesz), az országgyűlés magyar-izraeli baráti tagozatának elnöke is. Fónagy János találkozott azokkal az izraeli képviselőkkel, akik elkísérték Benjámín Netanjahu miniszterelnököt nyári budapesti útjára.

A delegáció Jeruzsálemben ellátogatott a Jad Vasem holokausztmúzeumba is, ahol találkoztak Magyarországról érkezett, az intézményben holokausztoktatási továbbképzésen tartózkodó tanárokkal. A magyarországi tanárok izraeli holokausztoktatási képzéséről szóló egyezményt tíz évvel ezelőtt, kulturális miniszterként Hiller István írta alá Izraelben.

Az MSZP-s politikus a látogatás kapcsán elmondta, szimbolikus lépésnek tartja, hogy ellenzéki képviselőként helyet kapott a delegációban, szerencsés, hogy a magyar belpolitikai ellentétek nem befolyásolják az ország Izraellel való viszonyát. Véleménye szerint az ilyen látogatások kiemelkedően támogatják a törvényhozások közötti, kormányzati ciklusokon átvélő kapcsolatokat.



FOTO: WIKIMÉDIA, IZRAELINFO, NFI



### Azaria kegyelmi kérvénye

**ELUTASÍTVÁ - REUVEN RIVLIN ÁLTAL**

Rubi Rivlin államelnök november közepén elutasította a súlyosan sebesült palesztin merénylőt fejbőlövő katona, Elor Azaria kegyelmi kérvényét. Korábban Gadí Ejenkot vezérkari főnök egy hasonló beadványra csak négy hónappal csökkentette, de nem engedte el Azaria büntetését, és Rivlin – ahogy az várható volt – nem ment szembe a hadsergessel döntése meghozatalakor.

Egy héttel később számos jobboldali politikus, köztük Benjámín Netanjahu, Avigdor Liberman védelmi miniszter, Ajelet Shaked igazságügyi miniszter látta el kérvényével azt az államelnöknek küldött levelet, amelyben döntésének megváltoztatására szövegelték fel Elor Azaria ügyében. Az államelnök rezidencia közzölte, hogy kegyelmi kérvényt csakis maguk az elítéltek, vagy közvetlen családtagjai nyújthatnak be az államfőhöz, és legalább fél évet kell várni az előző döntés után, hacsak nem történt valami alapvető változás a bűnesettel kapcsolatban. Ilyen lépés lehetne, ha Azaria bűnszékébe vallja magát, de a katona mindeddig nem vállalta nyilvánosan a felelősséget tettéért, és nem mutatott megbánást sem miatta.



### Osztrák szélsőjobb bojkott

**IZRAEL A SZABADSÁGPÁRT MINISZTEREI ELLEN**

Izrael az Osztrák Szabadságpárt (FPÖ) politikusai vezette minisztériumoknál csak a szakmai vezetéssel tart fenn kapcsolatot, miután Bécsben hivatalba lépett az Osztrák Néppárt (ÖVP) és az FPÖ koalíciós kormánya. Heinz-Christian Strache, az FPÖ vezetője antiszemita politikai karikatúrát posztolt a Facebookon, és egy náci felhangú kampányszlogent is megosztott. Ugyanakkor az utóbbi években Izrael barátjaként mutatkozik, tervezi az osztrák nagykövetség Jeruzsálembé költöztetését, és támogatja az izraeli telepések építkezéseit Cisjordániában.



### Magyar napok Tel-Avivban

**KÖZÖS ÚJ KELET-IZRAELINFO STANDDAL**

Október végén magyar gasztronómiai és kulturális napokat rendeztek Izraelben; ezúttal Tel-Aviv egyik legdivatosabb szórakozóhelye, a néhány éve felújított régi kikötő, a Namal adott helyet a magyar nagykövetség immár harmadik éve megtartott rendezvényének.

„Magyar nők a gasztronómiában” címmel Raj Ráhel tortabemutatót tartott, ahol árulta is helyben elkészített termékeit. Mautner Zsófia főzőelőadásban mutatta be a magyar konyhát az egyik kikötői étteremben, erre a rendezvényre egy nap alatt elkelték a jegyek. Gál Helga és Dúzi Tamás pedig borkóstolóval várta a magyar borok izraeli rajongóit. A programok mellett számos stand is volt, akinek rokona, ismerőse dolgozott régen az Új Kelet újságnál. Minden újság mellé mákos bejglit kaptak ajándékba a vevők és egy direkt erre az alkalomra nyomtatott könyvjelzőt, melyet barátunk, Katalin H. Nehab tervezett.

nyitotta meg. Debrecen kiemelt vendége volt a rendezvénynek, mivel idén indult közvetlen repülőjárat Tel-Aviv és a város között. A megnyitót a debreceni Hárdui Táncegyüttes előadása, valamint a Sabbathsong klezmerbanda koncertje követte.

Az eseményen az Izraelinfo és a nagy hagyományú, megújuló Új Kelet újság csapata is standot állított. Jó lehetőség volt ez számunkra, hogy sok olvasónkat megismerjük. A nem túl régen alijázottak mellett nagyjából ugyanannyian voltak 50-60-70 évesek, akik maguknak vásároltak Új Kelet újságot és olyanok, akik ugyan beszélnek magyarul, de nem olvasnak, így a szüleiknek vitték haza a lapot. A standnak több olyan látogatója is volt, akinek rokona, ismerőse dolgozott régen az Új Kelet újságnál. Minden újság mellé mákos bejglit kaptak ajándékba a vevők és egy direkt erre az alkalomra nyomtatott könyvjelzőt, melyet barátunk, Katalin H. Nehab tervezett.

### Abbász: Az USA odaajándékozta Jeruzsálemet Izraelnek

**AZ ISZLÁM EGYÜTTMŰKÖDÉS SZERVEZETE ISZTAMBULI ÜLÉSE**

Washington elvesztette közvetítő szerepét az izraeli-palesztin békefolyamatban azáltal, hogy Jeruzsálemet ismerte el a zsidó állam fővárosaként – közölte Mahmúd Abbász, a Palesztin Hatóság elnöke Isztambulban, az 57 muzulmán országot támogató Iszlám Együttműködés Szervezete (OIC) rendkívüli ülésén.

Abbász egyúttal leszögezte: a palesztinok a jövőben már nem engedik meg az Egyesült Államoknak, hogy részt vegyen a békefolyamatban. Hangsúlyozta, hogy nem lesz stabilitás a térségben, amíg Kelet-Jeruzsálem nem Palesztina fővárosa. Hangoztatta: Donald Trump amerikai elnök szinte „odaajándékozta” Jeruzsálemet Izraelnek és „úgy viselkedik, mintha a világon egyedül ő döntene” ebben az ügyben. Trump lépése „túlmege minden határon... Jeruzsálem, ahogy a múltban volt, úgy a jövőben is mindig Palesztina fővárosa lesz” – fogalmazott.

II. Abdallah jordániai király beszédeben elmondta: Jeruzsálem muzulmán és keresztény identitásának megváltoztatása a terrorizmust és a radikalizmust segíti elő. Felhívta a figyelmet, hogy a zsidók és a palesztinok közötti béke elérésére a

kétállami megoldás az egyetlen választási lehetőség. Felszólalásában II. Abdallah arra szólította fel a muzulmán országokat, hogy tegyék félre nézeteltéréseiket és álljanak ki Jeruzsálemért.

Haszan Rohani iráni elnök a csúcstalálkozó keretében kifejtette: A cionisták idegenek a Közel-Keleten, de a múlt század elejétől „betolakodtak” a régióba és „elvetették ott a terrorizmus, valamint az erőszak magvait”. Az iráni elnök végül kiemelte: országa előfeltétel nélkül kész együttműködni minden muzulmán országgal Jeruzsálem megvédése érdekében.



### Független tüntetések

**A KORRUPCIÓ ELLEN**

December első hetében ismét tizezrek vonultak az utcára Tel-Aviv belvárosában a kormányzati korrupció felszámolását és Benjámín Netanjahu miniszterelnök távozását követelve. A pártoktól független demonstráció szervezői a miniszterelnök távozásáig minden szombat estére hasonló, kizárólag a közösségi médiában szerveződő tüntetést ígérnek.

A tiltakozó akció a Tel-Aviv melletti Petah Tikvában, Avichaj Mandelblit államügyész lakásánál több mint egy éve kezdődött tüntetéssorozat folytatása volt. Szombatról szombatra egyre többen tüntetnek a kormányzati korrupció ellen, a korrupit politikuskok elleni nyomozást és vádemelést követelve.

A legnagyobb, a tel-avivi tüntetéssel egy időben több százan vonultak az utcára más városokban, Naharián, Afulán, Haderán, Netanján, Rison Lecionban, Modiinben, Beér-Seván, Haifán és Jeruzsálemben is.

Az azt megelőző héten a „szegény menetének” neveztek a szervezők a szintén több tízezres tüntetést, melynek egyik célja a rendőrségi hatásköröket megnyirbáló törvényjavaslat elfogadásának megakadályozása volt.

### Új magyar nagykövet

**JÖVŐRE TÖLTI BE POSZTJÁT**

Benkő Levente, a Külgazdasági- és Külügyminisztérium biztonságpolitikáért felelős helyettes államtitkára váltja majd fel a jelenlegi tel-avivi nagykövetet, dr. Nagy Andort, aki Bécsben folytatja a munkáját. A 41 éves diplomata az ELTE Bölcsészkarán végzett, többek között politikaelmélet szakon, 1999-2003 között a Miniszterelnöki Hivatalban, majd később az Országgyűlés Hivatalában dolgozott külpolitikai tanácsadóként. 2008-10 között az Európai Parlament magyar néppárti delegációjának titkára volt. 2010 óta dolgozik a Külügyminisztériumban, kül- és biztonságpolitikai fősztályvezetőként, majd 2014-től biztonságpolitikáért felelős helyettes államtitkárként. A diplomata nem ismeretlen a nemzetközi zsidó szervezetek számára, Benkő idén tavasszal részt vett az Izrael támogató legnagyobb amerikai zsidó szervezet, az AIPAC éves kongresszusán is.



# „Ha a falak beszélni tudnának...”

## ...VAJON MIT MONDANÁNAK TRUMP BEJELENTÉSÉRŐL?

Az Amerikai Egyesült Államok elnöke, Donald Trump bejelentette: az USA mostantól Jeruzsálemet tekinti Izrael hivatalos fővárosának – nagy lépés ez, mivel bár az izraeli gyerekek eddig is azt tanulták: a főváros Jeruzsálem, a nemzetközi jog Tel-Avivot ismerte el az ország fővárosaként. Ezért van az, hogy az egyes országok nagykövetségei mind Tel-Avivban állomásoznak Jeruzsálem helyett – ám az Amerikai Nagykövetség hamarosan átköltözik, ezzel pedig kezdetét veszi egy újabb dominóeffektushoz hasonlítható folyamat...

### Steiner Kristóf

Izraelben élek, így sokan tartanak cionistának – bár szerintem ez is egy alaposan félremagyarázott fogalom: egy igaz cionista nem az izraeliták felsőbbrendűségében hisz, hanem a felelősségükben és képességeikben arra, hogy mindenki számára élhetőbb életet teremtsenek. Neveztek már „zsidóberencnek”, sokaknak egyenes következtetés, hogy „tisztelhetetlen izraeliként” nem érdekel a palesztinok sorsa, és hogy hurrog az izraeli katonaság áldásos munkáját. Aki picit is ismer, akár csak annyira, hogy szökőévente egyszer elolvassa egy posztomat, tudhatja: számomra ember és ember között soha nem az tesz különbséget, hogy ki melyik oldalán született egy politikai konfliktusnak, ki milyen vallást követ, kinek milyen a bőrszíne, vagy éppenséggel a déd- és ősüküleinek generációja gaztetteket vagy jötteket követett-e el. Mára emberek által épített kerítések és ellenőrzőpontok hálózattá be a Közel-Keletet és lassan az egész világot, a hermetikus szeparált közösségek pedig börtönre ítélték a fal mindkét oldalán. Engem az érdekel, hogy milyen az egyén, nem pedig az, hogy „ki volt itt előbb” – ennek fényében vannak palesztin és izraeli barátaim, ismerek arab izraelit, akiknek a zsidó palesztinnak vallják magukat, ő viszont kikéri magának, mondván: Izraelben született, szolgált az izraeli seregben és az izraeli társadalomban szocializálódott. Olyat is ismerek, akiknek a családjá már harmadik generációs Egyiptomban, mégis palesztinnak vallják magukat – hisz amit egykor palesztin területnek neveztek, az ma nem csak Izrael földje: Egyiptom és Jordánia is „lecsipett” belőle, mi több, a brit megszállás „Brit Palesztinájának” jelentős része a mai Jordánia területén volt.

Mindez nem azért mondom, hogy bárkit mentessek a felelőssége alól, sokkal inkább azért, mert bennem olyan szinten zéró a nacionalizmus-szint, hogy abszolút nem érdekel, Izraelnek, Palesztinának, La La Landnek, vagy Háromlábú Kisszéknek nevezik a területet – amíg béke van. Nem érdekelnek ezek a fontoskodó marhaságok, hogy akkor most Kolozsvár Cluj-e, vagy Nicosia Lefkosa-e. Mindez arra emlékeztet, mint mikor a túlbuzgó nyelvújítók „Kappanhágónak” kívánták újanevezni Koppenhágát, hogy „jobban passzoljon a magyar nyelvbe”. Inkább az érdekel, hogy a lényegre fókuszálva igyekezzek olyan megoldásokban gondolkodni, amelyek nem azt firtatják, hogy ki rontotta el ötven, hetven, százötven éve, hanem azt, hogyan hozzuk ki a legjobbat a jelenlegi helyzetből – mindenké számára. Miért nem az a vitás kérdés, hogy hogyan éljünk – palesztinok, izraeliek, zsidók, arabok, muzulmánok, keresztények, melegek, heteroszexuálisok, vallásosak és fiatal profik, nagycsaládosok és szinglik, falusiak és nagyvárosiak, és mindenki más – olyan világban, amely mindannyiunkra egyenértékű embernek



tekint? Felemelem a hangom az elnyomás ellen, legyen szó palesztinok, tibetiek, zsidók, cigányok, homoszexuálisok sérelmeiről, és igyekszem érzékenyen, nyitottan hallgatni olyanokat is, akik más véleményen vannak, mint én, hogy szívesebben relevánsabb képet kaphassak a világ dolgairól.

Ennek köszönhetem, hogy bár amikor közel egy évtizeddel ezelőtt Izraelbe költöztem, egyre inkább „patrióta” lettem, később, megismerve a jaffai arabok életét, világát, gondolkodásmódját, és átvészelve három helyi háborút, egyre közelebb kerültem a „pro-palesztin” gondolkodáshoz, mára pedig jogot formálom magamnak arra, hogy ne bal- és jobboldalban gondolkodjak, hanem az agressziót, hibáztatást és bosszúvágyat tekintsem ellenségemnek – történjen bár izraeli vagy palesztin oldalon. Mindezekkel együtt a mai napig mélyen elitélem az illegális izraeli települések terjeszkedését, és ugyanígy mélyen elitélem a terrorizmust éltető palesztin vezetők társadalomromboló vallási fanatizmusát. Kabbala tanárom, Rav Berg mondta: „Mindent tolerálok, kivéve az intoleranciát.” Ezért is esett olyan rosszul, amikor Trump a minap összetrombitálta a világot, hogy bejelentesen olyasvalamit, amiről fogalma sincs. Donald Trump sosem töltött annyi időt Izraelben, hogy átlássa: Izrael társadalmában óriási változás előtt áll, mert bár Tel-Aviv továbbra is egy buborék, amely alatt szabadgondolkodók igyekeznek elfelejteni, mi történik a buborékon kívül, a világban Bibi Netanjahu ellen több eljárás folyik, német tengeraltjárók korrupciós ügyének beszerzésétől piániér „köz-pezs-gó és köz-szivar” lopásig. A valóságban egy mélyen vallásos zsidó vagy muzulmán család világra hoz nyolc gyermeket, akiket korántsem széleslátókörűségre nevel a közegük, ellenben a „felvilágosult” családok egy-egy gyermeköt vállalnak.

Trumpnak gőze sincs róla, hogy ha mindez ebben az iramban zajlik, legkésőbb 25 év múlva Izrael egyedül a mélyesen vallásos zsidóknak jelent majd békés otthon, a liberális izraeliek számára viszont „zsidó Irán” lesz, ahol egyesenesen törvénybe ütközik nem betartani vallási szabályokat és társadalmi konvenciókat. Az USA politikai vezetőjeként Jeruzsálemet ma kikiáltani Izrael fővárosának olyan, mintha két kanos macskát figyelnenek, akik egymással szemben üvöltve-nyervogva fitogtatják az erejüket, és mereven farkasszemet néznek, majd ahelyett, hogy egyszerűen egy süssal elkergetnének őket, véget vetve a vitának, közéjük tennék egy túl saftos macskakaját – legyen még valami, amin megölhetik egymást. Csak rosszabb – mert nem két kóbor macska konfliktusáról van szó, hanem milliók és milliók életéről. Trump nem filantróp elveket követve döntött – számára az egyetlen szempont, hogy megfeleljen a bigott keresztény konzervatív szavazótáborának, akik számára Jeruzsálem fontos zarándokhely, és akik közül sokan pont olyan elvakult „migráncellenesek”, mint a mi Viktorunk és hívei. A „Trump ad egy titlat a palesztinoknak” kép jól illik az elnök CV-jébe, ráadásul ismét remek, „az én farkam nagyobb” játékra ad lehetőséget az Európai Parlamenttel és Törökországgal szemben. Mit ér el? Azt, hogy a fokozódó Izrael-ellenes „vibe” erősödik és erősödik. Azt, hogy mi itt Tel-Avivban azon a gyűlölet feledhető. Az együttérzés tanulható. A rasszizmusról le lehet szokni. Ahogy arra is rá lehet szokni, hogy arabok és zsidók helyett érző lényekről beszéljünk. Búcsúzóul álljon itt egy idézet a Talmudból: „Miből gondolod, hogy a te véred vörösebb lenne, nem lehet, hogy felebarátod vére a vörösebb? Legyen felebarátod becsülete oly kedves a szemedben, mint a magadé.”

Békét Jeruzsálemre, Washingtonra, Budapestre és az egész világra. ■



nonnak és talán Iránnak is. Minket ismét vijjogó légiriadó ébreszt majd fel álunkból, gázai gyerekek véres holttesteit ismét maguk elé tartják majd a terroristák, akik óvodák pincéiben, iskolák mellett lőnek rakétákat Izraelre, ismét összecsapnak majd a „jogunk van megvédeni magunkat” és a „de mégis milyen áron, és ki védi meg őket odaát?” álláspontok. Mindez tragikus, de ne felejtjük el, hogy a világnak sosem volt egy Ikea-játszóház. Határok rendeződtek újra, kormányok estek el és emelkedtek az égig, és a világ folyását tekintve az egyetlen fix dolog, amit kijelenthetünk, hogy mindig minden változik, a változásnak pedig nem tudunk, és nem is szabad határt szabni. A legjobb, amit tehetünk, hogy nem hagyjuk magunkat elrántani balra, jobbra, hanem megyünk előre. Dióhéjban: igyekezzünk nem ártni, sem magunknak, sem másoknak. Háborúban, békeben, Izraelben, Palesztinában, de maradjunk emberek.

Embernek lenni azt jelenti, hogy igyekszem felelősséget vállalni a sorsomért, és boldogságot, békét generálni magam körül ez alatt a rövid idő alatt, amit ezen a bolygón töltök, minden lehetséges, rendelkezésemre álló eszközzel. Írásal. Ételosztással és megosztással. Kultúracerével. Adománnyal. Azzal, hogy egy szervezett nézem célja mellé állok. De elsősorban azaz, hogy tanulásra, tapasztalásra, és gondolkodásra – majd cselekvésre – ösztönzöm saját magam, és mindenkit magam körül. Különös tekintettel azokra, akik szentül hisznek benne, hogy egyetlen ideológia mentén ki lehet seperi minden más ideológiát. Jeruzsálem mesébe illő hely: arab árusok egy és ugyanazon pulton árulják a „Free Palestine!” és az „Israel Defence Force” pólokát, keresztények olyan hatalmas keresztet cipelnek át a Via Dolorosán, hogy még maga Jézus sem vett ekkorát a vállára, pajeszos zsidók tuszkolják kívánságaikat a Sírától kövei közé, a Mamila sétányon Gucci napszemüveges, burkába burkolózott lányok shoppingolnak a parókát viselő zsidó asszonyokkal egyetemben, a nagyszakállú ortodoxok hangosan tüntetnek a Sabbatkor nyitva tartó bár mellett azt üvöltve, „Sábesz, sábesz”, csak mert meg merészelsz inni egy korsó sört szombatban, megint máshol pedig „Kéz a kézben” iskolák működnek, ami a muzulmán, keresztény és zsidó jeruzsálemi gyerekek együtt nőhetnek fel, és megérették: az egyetlen félhívójuk a saját beszűkült látásmódjuk.

A gyűlölet feledhető. Az együttérzés tanulható. A rasszizmusról le lehet szokni. Ahogy arra is rá lehet szokni, hogy arabok és zsidók helyett érző lényekről beszéljünk. Búcsúzóul álljon itt egy idézet a Talmudból: „Miből gondolod, hogy a te véred vörösebb lenne, nem lehet, hogy felebarátod vére a vörösebb? Legyen felebarátod becsülete oly kedves a szemedben, mint a magadé.”

Békét Jeruzsálemre, Washingtonra, Budapestre és az egész világra. ■

# Németországból szeretettel!

Egy átlagos nyári munkanapon az ember csak ücsörög a budapesti irodájában és arra gondol, hogy milyen szerencsések azok, akik tengerparti országban lakhatnak (kacsintás), izzad és kis hús szellőre vágyik, amikor megcsörren a telefonja. Valaki bemutatkozik, azt mondja, a Német Nagykövetségről telefonál, és a szövetségi kormány nevében meghív, vagyis tapogatózik, hogy elmennék-e Németországba egy tanulmányútra az ősszel.



### Borgula András

Mit is mondhatnék, kedves olvasó, zsidóként elég furcsa érzéseim voltak. Ééééé? Németországba? A szövetségi kormány meghív? Mi van? Mivel kíváncsi és nyitott ember vagyok, igent mondtam, és kértem minél több információt, hogy kikkel, mikor, mit csinálunk majd.

Végül is kiderült, hogy a német kormány, egész pontosan a külügyminisztérium, minden évben tervez tematikus utazásokat, amikre kiválasztanak néhány embert a nagykövetségek segítségével, és nekik/velük körbejárják a témát, ami idén a: ZSIDÓ ÉLET NÉMETORSZÁGBAN volt. A budapesti német nagykövetség régóta nagyon kedves és segítőkész partnere a Gölem Színháznak és a Judafesztnek, innen az ismeretség és a bizalom a felkészítés, ami meg kell hogy mondjam, nagyon jólesett. Végre – gondoltam – nem egy hivatalos, egy mazsahiszos vagy másmilyen vallásos érdeklődésvetület vagy állami szerv dolgozja, hanem egy szimpla, átlagos, a magyar zsidóság nagyját képező, ...mmmm mondjuk idézőjelben „rossz zsidó” képviselheti Magyarországot. Én! Mert hát az is kiderült, hogy 15 országból 16 kiválasztott utazhat és vehet részt a programon, amit teljes egészében Németország fizet.

November 5. és 11. közötti utam Berlinbe és Frankfurtba vitt, és nagyon izgalmasnak ígérkezett. Belorusz, román, orosz, lengyel, angol, amerikai, kanadai, dél-afrikai, argentin, chilei, szerb ütitársaimmal egy esős Berlinbe érkezünk, és az első esténket egy kóser (de finom) étteremben ismerkedéssel töltöttük. Rabbik, múzeumigazgatók, érdeklődésvetület dolgozói és jómagam gyűltünk össze és kölölgöttünk óvatossan a német kóser ételeket meg egymást, vendéglátóink pedig hihetetlen türelemmel és kedvességgel figyelték az eseményeket.

Nem eresztém hosszú lére a beszámoló az úti élményekről, mert felsorolásnak is hosszú lenne, de nehéz lett volna jobb, tartalmasabb programot összerakni: a zsidó múzeum, zsinagógák, alapítványok, zsidó filmfesztivál, helyi érdeklődésvetület, zsidó intézmények, városnézés és végül egy találkozás és beszélgetés a német parlament belügyi bizottságának elnökével a Bundestagban a jelenlegi politikai helyzetről és a szélsőjobb előretöréséről, ennyi fért bele 3 napba, és ez is eléggé feszített tempóban. Szerdán ugyanis átvonatoztunk Frankfurtba, ahol még 2 napot voltunk, és részt vettünk a Kristallnachtól való megemlékezéseken.

Biztos ismerik páran az olvasók közül Németországot, a német mentalitást, én eddig csak hírből hallottam, és lenyűgözött az, amit láttam, mindkét városban. Két esetet írnék le röviden, ami tényleg tárt szájjal hagyott az asztalnál.

Frankfurtban egy alapítványnál középiskolás diákokkal találkoztunk, akik a holokausztoktatásról és „zsidó” projektekről beszéltek, amiket az iskoláikban csinálnak az alapítvány segítségével. Megrendítő volt, ahogy az izraeli származású zsidó kislány, az örmény osztálytársával, a német keresztény barátjával és az azeri barátjával milyen nyíltan és éretten beszélnek a múlt és a jelen bűneiről, ül-

dözésről, üldöztetésről, amit mindenki a génjeiben hordoz, vagy éppen át is élt az elmúlt években. A srákok teljesen tudatában voltak saját sokszínűségüknek és annak, hogy mindenkinek tisztelnie kell a másik kultúráját, egyik sem jobb vagy magasabb a másiknál. Komolyan úgy tűnt, és én el is hittem, hogy ezek a fiatalok nem fogják elkövetni a szüleik, nagyszüleik hibáit még egyszer. Jó érzés volt beszélgetni velük.

A másik találkozón a zsidó közösség szociális ellátórendszerét ismerhettük meg, a központ Frankfurtban van, így találkozhattunk a fejesekkel és a döntéshozókkal. Nos, a rendszer több okból is izgalmas. A német törvények szerint, ha valaki vállaltan vallásos (bármilyen irányzatban), annak a fizetéséből 8 százalékot levon a kormány, és a felekezeteinek juttatja, amiből aztán az gazdálkodik. Értik, nem állami pénzből, nem restitúciós forrásból tartja fenn magát az egyház, hanem azokból, akiknek vállaltan szüksége van rá. Persze nemcsak zsinagógákat, hanem a helyi sulit, ovit és közösségi házat is fent lehet tartani ebből, sőt, még programokat is lehet szervezni. És mi van azokkal, akik nem fizetik be? Azok először is nyilatkoznak, hogy ateisták és nem tartoznak közösséghez, így megmarad a fizetésük 8 százaléka, belépődíjjal azért részt vehetnek az eseményeken, de például nem fogják őket zsidó temetőbe temetni haláluk után, hanem „csak” sima köztemetőbe, hiszen nyilatkoztak arról, hogy nem tartoznak a közösséghez. Sok szemöldök húzódtott fel a teremben és akkor is úgy maradt, amikor megtudtuk, nincs szükség zsidó szegények ellátására. Az állami rendszer annyira jól működik, hogy ha valakinek nincs munkája és nem sikerül elhelyezkednie, pedig minden megpróbált (nem iszik, nem drogozik), akkor az állam akkora segélyt nyújt neki, amiből lakást is bérelhet és fenn is tudja tartani magát. Így nem kell külön „zsidó” segélyt adni senkinek.

Nagyon sok érdekes, izgalmas beszélgetés a társakkal héberül, angolul, németül, sok vita és nevetés kísérte az utat, amit a vendéglátók, Olga és Dominik, csodálatosan tartottak kézben.

Ahol csak tudtam, meséltem a magyar közösségről, a megosztottságról, a vallásos szervezetek-érdeklődésvetület kapcsolatairól, a reform mozgalomról, de persze legtöbbet rólunk, nem vallásos zsidókról, akik valahogy nem érezzük, hogy tényleg képviselnek minket a döntéshozó fórumokon. Valós-e ez az érzés, odafigyelnek-e a szavunkra, volt-e értelme az utazásnak... ki tudja? Szerintem az érzés valós, nem igazán figyelnek a szavunkra, és volt értelme elmenni Németországba és látni, hogy hasonló problémákkal, nehézségekkel küszködnek szerte a világon a zsidó közösségek.

Jó látni, hogy más is küszködik, és sehol sincs (kóser) kolbászból a kerítés – és ez nem valamilyen kárörvendés vagy rosszindulat, hanem inkább visszaigazolás, hogy igen, tessék, nincs recept a sikerre. Mindenkinek magának kell megtalálni a számára, a közössége számára megfelelő utat és nem lankadni, feladni, mert senkinek sem könnyű.

Remélem, egyszer sorsnyűországra is meghívnak, akkor majd arról is írok egy rövid beszámolót, addig is auf Wiedersehen! ■



Elmondhatjuk, hogy manapság hanuka a legnépszerűbb zsidó ünnep. Izraelben és a diaszpórában a zsidók többsége a csodát, a téli fényt, a makkabeusok győzelmet ünnepli. A polgárháború eredményét, melyben zsidók zsidókat öltek. A hagyományt megtartók a hellenizált, asszimilálódásra erőszakkal kényszerített zsidókat, akik megtagadták a Tórá, a körülmetélést és a zsidóként élést. A szörnyű vérengzés fölött azonban szemet huny a hagyomány, és felülírja a nyolc napig tartó csoda, a Szentélyben égő láng, a zsidó győzelem. Így hunyunk szemet a szentföldi építészet sokszor meghökkentő malőrjein és logikának ellentmondó furcsangjain. Szemeink gyönyörködnek a Bauhaus festői fehérjéről aláhulló villanykábelekben, a stílusra fókuszálva más nézőpontot választunk, és máris a festői gikszerék közt vagyunk otthon és itthon, a Tórá alapul véve pedig József és a csodakabátja elkísér bennünket a fény ünnepén.

A Tóra hanukai hetiszakasz a Miké. A főszereplő benne József, az álomfejtő, az első közzgazdász, a testvéreibe élharcosa.

Beresit 41:25. És mondta József Fáraónak: ... 27. És a hét sovány és rút tehén, mely utánuk följött, az hét év, meg a hét üres kalász, a keleti szélről perzselve – lesz az éhség hét éve.

Hét kövér és hét sovány év, és ezzel József felalátla a gazdasági ciklust és benne az üzletet. A méltatlanul kevéssé ismert zsidó üzletasszony, Dona Graciára, Markovits Mária nem minden napi írásával emlékeztünk.

A hetes fontos szám. A hétféjú sárkány, a hét törpe, a 007-es ügynök, a hét mesterlövész, az omer-számlálás hétszer hét napja, a kereszténység hét fő erénye, a hét főbűn, a kis Buddha hét lépést tett meg a születésekor, az iszlámban hét föld és hét menny létezik, a taoista jin-jangban a yang szimbólus száma is épp a hetes. A világ hét csodája közt tartom számon az olyan embereket, mint Lenárt András, aki a Csillagos házak projektet mutatja be, melynek nyomán ma Budapestén számos ház falán emléktábla jelzi a (zsidó) történelmet.

Beresit 41: 41. És mondta Fáraó Józsefnek: Lásd, én tettelek téged Egyiptom egész országa föl. 42. És lehúzta Fáraó a gyűrűjét kezéről és rátette azt József kezére, felöltöztette őt bizzsuzruhába és tette az arany láncot a nyakába.

A Fáraó nem csak a népe jövőjét álmodta meg, de Józsefnek is fényes jövőt álmodott. Jövőről, futurisztikus tel-avivi építészetről és egy bájosan nagyszájú kislány gondolatairól szól Fenyves Gabi Lányommal sorozatának aktuális része.

Beresit 41:50. Józsefnek pedig született két fia, mielőtt elérkezett az éhség éve, akiket szült neki Osznász, Pótiifera, Ón papjának a leánya. 51. És elnevezte József az elsőszülöttet Menássénak: mert elfelejtette velem Isten minden bajomat és atyám egész házát. 52. A másodikat pedig elnevezte Efráimnak: mert megszaportott engem nyomorúságom földjén.

Efráim és Menase az első testvérpár, akik nem harcolnak egymással. Ezzel a Tóra eddigi testvérharcainak sorát török meg, és ezzel a gondolattal áldják meg péntek este a szülők a gyerekeiket. De vajon testvérünk, barátunk vagy ellenségünk-e az amerikai elnök, Donald Trump? Ezt járja körül ezen lapszámunk vezércikkében Steiner Kristóf.

Beresit 44:16. És mondta Jüda: Mit mondjunk uramnak, mit szóljunk és mivel igazoljuk magunkat? Isten megtalálta szolgáid bűnét! Íme, mi rabszolgái vagyunk uramnak, mi is és az is, akinek kezében a serleg megtalálattott. 17. De ő mondta: Távol legyen tőlem, hogy ezt megtegyem; és, akinek kezében a serleg megtalálattott, az legyen rabszolgám, ti pedig menjetek békében atyátokhoz.

József Benjámin zsákjába csempészetti a serleget, és ezzel rabszolgájává teszi a feltve imádott legkisebb fiút. Így végződik a Miké hetiszakasz, rejtéllyel, fondorlattal és megkegyelmezőssel. Ahogy az izraeli építészeti is olykor talányos, de nem haragszunk rá, mert az ország épül és bizony egyre szebb.

Vadász Éva főszerkesztő

# A tudós hite olyan, mint a közgazdász zongorajátéka

## INTERJÚ ROBERT AUMANN NOBEL-DÍJAS MATEMATIKUSSAL HITRŐL, TUDOMÁNYRÓL, IZRAEL JÖVŐJÉRŐL

Robert Aumann professzor Izrael-szerte szíjporakázó humoráról és határozott politikai nézeteiről ismert és elismert, játékelmélettel foglalkozó matematikus. Thomas Schelling amerikai tudóssal együtt játékelméleti munkájukért „a konfliktus és az együttműködés a játékelméletben” témakörében 2005-ben a világ legrangosabb tudományos kitüntetését, közgazdasági Nobel-díjat kaptak. Aumann professzorral a Jeruzsálemi Héber Egyetem racionalitáskutató központjában beszélgettünk.

••••• Vadász Éva •••••

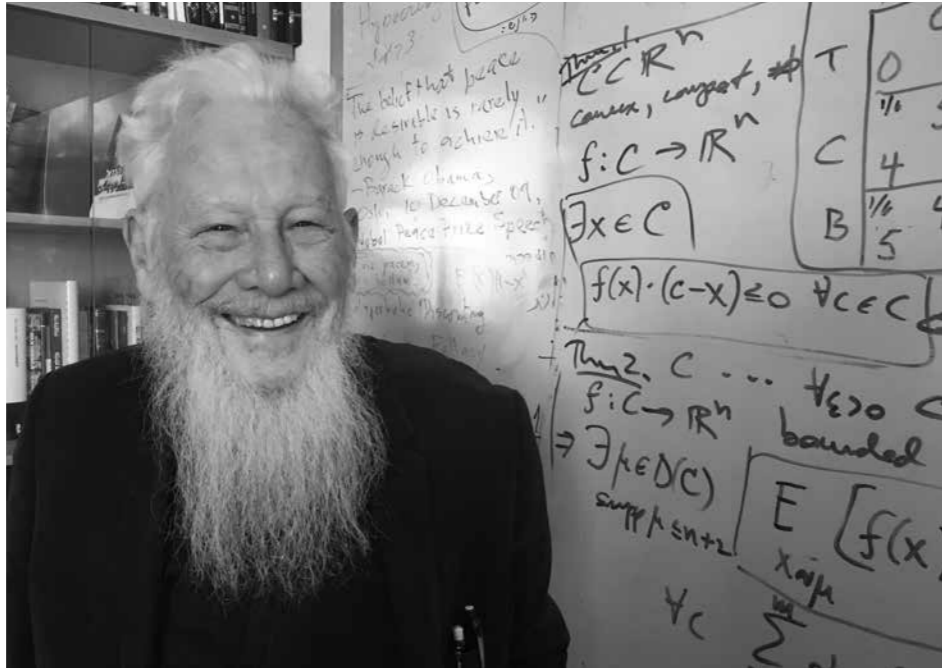
Önt az egész világ mélyen vallásos emberként ismeri, aki mégis, vagy éppen ezért olyan egzaktt tudományok területén alkotott rendkívülit, mint a matematika és a közgazdaságtan. Lát ellentmondást a világ megismerésére irányuló kétféle megközelítésmódban?

A zsidó vallás nem elsődlegesen a hitről szól, hanem a gyakorlatról. Más vallásokat általában a hit határoz meg; a zsidó vallásnak is fontos eleme a hit, de másodlagos szerepe van. Úgy fogalmaznám, hogy a parancsolatok teljesítése a zsidóság lényege.

A héberben a vallás szó úgy mondjuk: dat. A Bibliában a vallásra használt szó szintén a dat. Ennek a szónak semmi köze nincs a hithez, hanem a cselekedetekre, a gyakorlatra utal. Eszter könyvében, a tengerics elején Ahasvérus király azt mondja, az italok megfelelnek a gyakorlatnak. (Károli Biblia: Eszter könyve 1:8 „És az ivás, rendezet folytán, kényszer nélkül történt; mert így hagyta meg a király háza minden gondviselőjének, hogy kinek-kinek akarata szerint cselekedjenek.”) Bort vagy whiskyt pedig nem lehet vallásilag inni. Később azt írja a tengerics, hogy Eszter, mielőtt királynő lett, beteljesítette a női dat-ot, azaz kétszer 6 hónapig fürdött olajokkal és illatosította magát. (Károli Biblia: Eszter könyve 2:12 „Mikor pedig eljött az ideje minden leányának, hogy bemenne Ahasvérus királyhoz, miután asszonyok törvénye szerint tizenkét hónapig bántak vele, mert ennyi időbe telik az ő szépítésök, hat hónapig mirtusolajjal és hat hónapig illatos szerekkel és asszonyi szépítő szerekkel.”)

A dat szó itt sem jelenthet hitet, csakis gyakorlatot. Dat hanasim. A női gyakorlat az, ami Ahasvérus király háremében teljesült. És ez a szó a héber nyelvben a vallás! Nem mondom, hogy nem foglaltatik benne a hit, de a fő a gyakorlat! A cselekedetekből áll elsődlegesen a vallás: mint például csakát, adományt adni, vagy a lasonhara, a rossz nyelv, azaz a rosszindulatú pletyka tiltása, vagy a szombat megtartása. A tudomány pedig a világ kutatása, kísérlet annak megértésére. Ez a két dolog nem összeférhetetlen, és nincs közöttük összefüggés. Ilyen alapon lehetne összeferhetetlenséget keresni a zongorázás és a közgazdaság között. Tehát nem ellentétes dolgokról beszélünk, hanem más siku dolgokról. Más nézőpontokról. Ez a fő válasz a kérdésre, de van egy másik válaszom is!

A zsidó vallásban nem kérdés a hit, hanem a vallásnak a része. Ez a kérdés azonban arra kér tölem választ, hogy a világ tényleg 5778 éves-e. Sejtjük, hogy ha ezt nem hisszük el, hitetlenek, epikureusok vagyunk. Namármost, a modern tudomány szerint a világ több mint 4 millió



FOTÓ: VADÁSZ ÉVA

### Mi az a játékelmélet?

A játékelmélet a matematika egyik, interdiszciplináris jellegű, azaz a tudományágak közé egyértelműen nehezen besorolható ága, mely azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy mi a racionális, észszerű viselkedés olyan helyzetekben, melyekben minden résztvevő döntéseinek eredményét befolyásolja a többiek lehetséges választása. A játékelmélet a stratégiai problémák elmélete.

éves. Fiatalkoromban még csak 2 millió éves volt. Ezek szerint 2 millió évet öregedtem azóta! De a viccet félretéve, itt sincsen összeférhetetlenség. A tudomány a világ megértése. Maga a megértés egy érdekes szó, és ez már egy harmadik válaszrész, de a mi megértésünkről beszéllek. Amit mi gondolunk arról, hogy mi a világ. Ami a fejünkben van.

**Tehát a tudomány nem objektívan létezik, csak a mi fejünkben van?**

Pontosan! Hadd illusztráljam: A Föld kerek. Mindenki ezt mondja, ugye?! A Talmud bölcssei is ezt mondták. Mit jelent ez? Van a Földben egy pont, amitől a földkéreg minden pontja ugyanolyan távolságra van. A kéreg minden pontja ugyanolyan távolságra van ettől a ponttól, amit a Föld középpontjának nevezünk. Ez aztán a nagy igazság, ugye?! De végeredményben ez igen bonyolult dolog. Mivel ez csak egy teória. Nem tény, és nem is találgatás! Bizonyított teória. Mégis csak a mi fejünkben létezik, hiszen a távolságról szól, amit az ember talált fel. Ezért bonyolult a dolgok leírása, például az, hogy a Föld kerek. Mert ez egy világlátás. Ez a látás mi vagyunk. Következésképpen, mi fordítjuk le a valóságot magunknak. Ezzel nem azt mondom, hogy a 4 millió évet lefordítom 5778 évre, hanem azt, hogy a tudomány olyan, mint

a művészet. Rembrandt vagy Van Gogh másképp festi meg ugyanazt a témát, mi pedig különbözőképpen látjuk az alkotásikat. Mindenki máshogyan interpretálja a történéseket. Ezt hívják narratívának. A tudomány egyféle narratíva. Mózes 1. könyve, a Genézis is egy narratíva. Vannak, akik a teremtés hét napjának értelmezését a geológia tudományához tartozónak látják. Innen már csak egy gondolati ugrás az, hogy az ember találta fel az időt, az idő is csak a mi fejünkben létezik.

### A zsidó vallás gyakorlata a játékelméleti munkásság része

**Vallásos családban nőtt fel, vagy később vált hívő emberré? Mit szoltak a környezetében, amikor tudományos pályára adta a fejét?**

A szüleim kora gyerekkoromtól megengedték, hogy bármit csináljak. Egy napot töltöttem csak ott, és inkább jesivába akartam menni. És a szüleim megengedték! 13 éves voltam. Egyszerűen megengedték, hogy azt csináljak, amit akarok. És még örültek is neki. Felneveltek, értékrendet adtak, és biztosak voltak magukban. A hagyományt átadták, és az-

### Talmud, Bráchat 93A

A babiloni Talmud nem más, mint ősi törvények és szokások gyűjteményének írásba foglalása az első 5 évszázad alatt, amely alapjául szolgál a zsidó vallásnak, a büntetőjogi és polgári törvényeknek. Egy problémát részletesen megtárgyaltak a Talmudban, amelyet úgy hívtak, hogy házasságszerződés-probléma: egy férfinak 3 felesége van, akiknek a házassági szerződés előírja, hogy abban az esetben, ha a férj meghalna, külön-külön megkapnak 100, 200, ill. 300 részegységet. A Talmud kétségtelenül egymásnak ellentmondó előírásokat ad. Ott, ahol a férj 100 egységnyi vagyont hátrahagyva hal meg, a Talmud egyenlő felosztást javasol. A 300 egységnyi vagyonnál arányfelosztást javasol (50, 100, 150), míg a 200 egységnyi vagyonnál a javaslat 50, 75, 75, ami teljes rejtély. Ez a különös Misna összezavarta a Talmud tudósait két évezreden át. Felismerték, hogy a Talmud előrevetíti a modern együttműködő játékelméletet. Mindegyik megoldás megfelel egy meghatározott játék középpontjának. (forrás: Mészáros József: *A játékelmélet története*)



tán azt csinálhattunk a fivéremmel, amit akartunk.

**Hogyhogy 13 évesen ment gimnáziumba?**

Mert hamarabb végeztem el az általános iskolát a sikereim miatt.

**A zsidó kommentárodalomban megjelenik a játékelmélet, amely az ön szűken vett szakterülete. A Talmudban alkalmazott játékelméleti levezetéssel sokat foglalkozott.**

Igen, a talmudi csődprobléma játékelméleti analízise a Talmud egy bonyolult fejezetét veszi alapul. Kétségtelenül ez a legjobban ismert munkám, nem tudományos körökben, ahol szintén hivatkoznak rá, hanem általában, a nyilvánosság számára. Tudományos társaságunk ugyanúgy tartok róla órákat, mint gimnazistáknak. Röviden elmondom, miről van szó. Meghal egy ember, akinek adósságai vannak, melyek nagyobb értékűek a vagyonánál. A kérdés, hogyan osztják fel az örökösök a vagyonát. Ez egy játékelméleti kérdés. Három különböző csődprobléma esetén a 2000 éves Babilóniai Talmud (Ketubot 93A) olyan megoldásokat ír elő, amelyek egyformán előzik meg a megfelelő koalíciós játékok nukleolitjait. A játékelméletektől független megoldások a vitatott összeg egyenlő elosztásánál talmudi elvvel összhangban adódnak. A modern jog szerint arányosan kell felosztani a vagyont. Ez az indoklás egyedülálló megoldást jelent minden csődprobléma számára, amely mindig egybeesik a nukleolussal. A másik talmudikus elv alapján két másik okot javasolnak ugyanezen szabályra. Mondanom sem kell, hogy a szóban forgó szabály nem az arányos felosztás.

### Kiszámolható-e a béke?

**Alkalmazható a játékelmélet az összetett közel-keleti problémarendszer kezelésében? Segíthetnek az Ön által kidolgozott módszerek mondjuk Izrael Irán-politikájának alakításában, netán az ország arab szomszédaival való viszonyának rendezésében?**

Igen. Olyan értelemben, hogy a játékelméleti tételeket lehet alkalmazni, de a játékelmélet soha nem ad választ ebben a témában. Választ a játékelmélet csak bizonyos esetekben ad. Például választásokkor, vagy az autóforgalomban. Ámbátor, a játékelméleti módszerek akár pontosan

### Neumann János játékelmélete

A matematika viszonylag fiatal ága, a játékelmélet azzal foglalkozik, hogy melyek a racionális döntések olyan helyzetekben, amikor a döntések eredményét a többi fél döntései is nagy mértékben befolyásolják.

A játékelméletet Neumann János és Oskar Morgenstein közösen alapozta meg, amikor 1944-ban megjelentették a *Játékelmélet és gazdasági viselkedés* című munkájukat. Ez a munka Neumann 1928-ban íródott tanulmányának kiterjesztése. Neumann János bebizonyította, hogy valamennyi kétszemélyes zérus-összegű játékban létezik mindkét fél számára optimális stratégia, mégpedig az egyéni tiszta stratégiai speciális véletlen keveréke, amennyiben kellő ideig eltart az egész. Hosszú távon egyikük se nyer semmit; egyensúlyi állapot tapasztalható.

rámutathatnak arra, hogy mit kell tenni. De a Közel-Kelet, Irán, arab szomszédok tárgykörben a játékelmélet nem pontos választ ad, hanem alapelméleteket. És a fő elmélet az, hogy az emberek ösztönösen cselekszenek. Ez a mögöttes igazság! A béke erőltetése nem ösztönzi az embereket. Tudniillik lehet, hogy ők pont nem békét akarnak. Vagy ha békét akarnak, akkor is lehet, hogy speciális módon szeretnék azt elérni. Érthető, hogy nem a békét kell propagálni! A háborút kell megérteni, ami nem várt ösztönöket hoz ki a felekből. Vegyük a rákbetegséget. Emberöltök óta velünk van a rák, ez a nagyon súlyos probléma, amit meg kell oldani. Meg kell értenünk a betegséghez, hogy gyógyítani tudjuk. A tudomány, az orvostudomány először megpróbálja megérteni a rákot, aztán próbálja meggyógyítani. A béketeremtésre irányuló erőfeszítések mindig kompromisszumot próbálnak találni, amit ugye el kell fogadnia minden félnek. Ahogyan például itt az egyetemen van a Harry Truman Békeközpont, vagy Jaffón a Shimon Peres Békeközpont, úgy vannak rákkutató központok is. Nem azért foglalkoznak rákkutatással, mert szeretnének rákosak lenni, ugye? Azért kutatják, akarják megérteni, hogy meg tudják ölni, ki tudják irtani a rákot! Én azt mondom, hogy mielőtt békeközpontokat alapítunk, háborúkat intőzmenyeket kell létrehozni. Azért, mert nem akarunk háborút!

Nem az egyes, már megtörtént dolgokat kell megértenünk, hanem a háborút általában. Az emberi mechanizmusok többé-kevésbé ugyanolyanok. Példaként, amikor lerobbán a kocsim, elviszem a szervizbe, és a szerelő megpróbálja megtalálni a hibásodás okozóját. Ő általában ismeri a hibákat, az én autómot nem ismeri, mégis megjavítja.

**Van-e játékelméleti megközelítésből magyarázat a zsidó nép 3300 éves, történelen létezésére, vagy az isteni gondviselés az egyedüli oka a fennmaradásunknak?**

Nem hiszem, hogy ez játékelmélet. A játékelmélet nem alkalmazható mindenre. Sok témakörben igen, például a közgazdaságtanban, a biológiában, a jogban, politikában, háborúban, üzletben, de nem mindenben. Nem gondolom, hogy a játékelmélet ebben az esetben alkalmazható, de ettől függetlenül a kérdés jó. A válasz, vagy egy részválasz pedig az, hogy a zsidók zsidókkal házasodnak. Egy fiatalasszony egyszer azt mondta nekem, hogy neki nagyon tetszik a zsidó vallás. „A ti vallásotok egyszerűen gyönyörű, de egy csúnya dolog van benne, az, hogy csak zsidó házastársat választhattok. Jobban mondván, hogy sok zsidó csak zsidó partnert választ, és ez rasszizmus.” Egyébként, mondta, imádja a zsidóságot. Azt mondtam neki, hogy pont a házasság, háborúkat intőzmenyeket kell létrehozni. Azért, mert nem akarunk háborút!

# Az Új Kelet emlékéve

2018-ban százéves lesz a lap. Ebből az alkalmából közölni illik, amit kolozsvári és izraeli történetéről tudunk – és ezt egyúttal felhívásnak is szánjuk: jó lenne, ha egykori írói és olvasói is megszólalnának, és elmondanák élményeiket.

••••• Halmos Sándor •••••

A lap első száma Kolozsváron jelent meg 1918. december 19-én, mint politikai napilap az egyetemes erdélyi és bánsgái zsidóság részére. 1920-ban hetilappá alakult át. Utolsó száma 1940. szeptember 16-án jelent meg Kolozsvárott, mert megjelenését tovább nem engedélyezték; akkor már a 23. évfolyamánál járt.

Főszerkesztői: Székely Béla (1918–1919), majd Marton Ernő (1919–1940). 1927–1940 között felelős szerkesztő: Jámbor Ferenc. Folytatása a lapnak a holokauszt után már Izraelben, Tel-Avivban: a szerkesztőség előbb (1948–1994) a Harakevet utca 52. alatt, majd 1994-től a Tshelov 49-ben. 1949 és 1960 között Marton Ernő a főszerkesztő. 1948 és 1978 között Schön

Dezso felelős szerkesztő. 1960-tól 1975-ig Marton Gizella a főszerkesztő, 1986-tól 1990-ig pedig Rappaport Otto látta el a felelős szerkesztői munkát. 1990 és 1993 között a szerkesztőségi főtítkár Benedek Pál, Drory Dávid, Tabák László. 1994-től 1996-ig Tabák László a főszerkesztő, őt váltotta Dán Ofry haláláig.

Érdeemes megemlíteni a teljesség igénye nélkül a lap belső és külső munkatársait. Belső munkatársak: Arad Gideon, Barkay Zeév, Barzilay István, Benedek Pál, Beer Ervin, Diamant Elemér, Dückstein Zoltán, Drory Dávid, Enos Hágár, Feltmann József, Fuchs Ávráham, Galili G. Ervin, Gréda József, Halmos László, Heller Ernő, Kardos József, Kasztnér Rezső, Kishont Ferenc, Lampel Lapid Tamás (azaz Tomi Lapid – a szerk.), Márton Lajos, Dán Ofry,

zsidóságot, megérti, hogy ha a zsidóságot megengedné a vegyes házasságot, akkor nem öröklődne. Kérdezted, hogy vallásos családban nőttem-e fel. Igen. De nem minden zsidó nő fel vallásos családban. Vannak, akik nem vallásos családban nevelkednek, és vannak olyanok, akik nem is a születésük óta zsidók. De a törzse a zsidóságnak a vallást gyakorló emberek, azaz a hagyományt őrzők.

**Ismerte a játékelmélet magyar származású tudósait...**

Igen! A játékelmélet valódi atyja a magyar zsidó von Neumann. Azért mondom, hogy valódi atya, mert Émile Borel már 1924-ben kidolgozta az emberi viselkedés interdiszciplináris megközelítéseként is felfogható teóriát, de John von Neumann oldotta meg '28-ban. Később az USA-ba költözött, a Princeton Egyetemen kezdett el dolgozni, ahol egy kóktélpartin találkozott Oskar Morgensternnel, aki egy bécsi származású, nem zsidó közgazdász volt, de Hitler elől menekült Amerikába Briariből. Szóba elegyedtek és rájöttek, hogy nagyon hasonló témában dolgoznak. Őt a játékelmélet a közgazdaságtan szempontjából érdekelte. Együtt írták meg a játékelmélet Bibliáját, a *Játékelmélet és gazdasági viselkedés*-t, 1944-ben. Ennek a kötetnek a kiadása volt a játékelmélet ösrobbanása.

### Harsányi János

Harsányi János (1920–2000) John Nash-sel és Reinhard Seltennel megosztva 1994-ben közgazdasági Nobel-díjat kapott a nem kooperatív játékok elméletében, az egyensúly-analízis területén végzett úttörő munkásságáért. A Magyar Tudományos Akadémia 1995-ben választotta tiszteletbeli tagjává. A Veszprémi Egyetem és a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem is díszdoktorává avatta.

Egyszer találkoztam von Neumannnal, egy konferencián, a Princetonon, ha jól emlékszem, 1955-ben. Nem sokkal utána halt meg, 1957-ben. De még előtte az USA atomprogramjának vezetője lett. Morgenstern jobban ismertem, vele dolgozhattam is a '60-61-es akadémiai évben. Viszont John Harsányit, aki 1994-ben kapott Nobel-díjat, nagyon jól ismerem! Együtt csináltunk egy játékelméletről szóló, 15 részes szemináriumot.

John egy érzékeny, nem dogmákból gondolkodó, nagyon nyitott ember volt. Jó barátok voltunk. Elmondok róla egy megindító történetet, amit ő mesélt nekem. Amikor a németek megszállták 1944-ben Magyarországot, John a húszas éveit elején járt. Elintézte, hogy egy kolostorban bújhasson el. Azonban úton a kolostor felé a németek elkapták és elvitték a vasútállomásra. Egy háztíszakban volt az összes holmija. Köztük az édesanyja által kezelt – és anyai szeretettel – kötött pulóver. A vonatra várva a háztíszakot letette a földre a pulóverrel együtt. Az SS tiszt, aki többek közt őt felügyelte, árgus szemekkel figyelte őket. Azonban egyszer csak egy pillanatra elvonták a figyelmét, és elnézett egy más irányba. Azonnal kellett menekülni! No de a háztíszak pont a tiszt látogatásán volt. Harsányinak a pillanat tört része alatt kellett egyszerre mérlegelnie a helyzetet és cselekedni. Ha most elfutok, akkor a háztíszák és a gyönyörű szetter itt marad. Elfutott. Az emléket viszont elmesélte. Meg is írtam egyszer egy méltatásban, amit róla írtam.

### Mi az Isten?

**Professzor, mint Nobel-díjas, vallásos matematikusnak mi a válasza arra a kérdésre, hogy mi az Isten?**

Ez egy olyan kérdés, amivel nem foglalkozunk a zsidó vallásban. Isten vezényli a világot, Isten teremtette meg a világot, Isten rálát a világra, és ennyi. A vallás a gyakorlat, és nem a hit elsődlegesen. ■



Kolozsvár egykori életét illetve az Izraelben élő magyar nyelvű zsidóság sorsát, eseményeit, és ezért történelmi szempontból is érdekes. ■

# A Dózsa György (Aréna) úti zsinagóga

Vadász Gábor a Baumhorn Lipót által épített Dózsa zsinagóga közösségének elnöke volt. Az ő emlékére idézünk a zsinagóga 100 éves évfordulás kiadványából, mely 2009-ben jelent meg.

..... Vadász Gábor z"l .....

Kétezer-kilenc szeptember 3-án ünnepejjük a Dózsa György úti zsinagóga fennállásának századik évfordulóját az eredeti, nagy zsinagógában. Ebből az alkalomból együtt emlékezünk a zsinagóga elmúlt száz évének zsidó közösségére, a ma is impozáns épületre és annak építjére, Baumhorn Lipótra.

Az Aréna úti zsinagóga építését a lipótvárosi zsinagóga megépítésének elmaradása indította el. A XX. század elején az angalföldi zsidóság saját zsinagógát akart építtetni, és ezért dr. Wekerle Sándor pénzügyminiszter kedvezményes árú telket bocsátott a pesti hitközség részére az akkori V. és VI. kerület angalföldi részében, azzal a feltétellel, hogy a hitközség 1912. február 11-ig itt imaházat építtet, majd használatba veszi azt. A tervezésre Baumhorn Lipót, a neves zsinagógaépítész, a kivitelezésre pedig Marton Jenő építőmester kapott megbízást. Baumhorn Lipót az Osztrák–Magyar Monarchia területén középületek és lakóházak mellett számos zsinagógát tervezett, amelyek közül néhány még ma is áll. A tervező a néhány évvel korábban általa tervezett, mór elemekkel vegyített szecessziós stílusú szegedi zsinagóga egyszerűsített formáját álmódta meg a hajdani Aréna útra.

A zsinagóga száz évvel ezelőtti avatásán dr. Hevesi Simon és Wilhelm Joachim végezte a szertartást. Az ünnepségen a pesti hitközség számos előljárója mellett részt vett dr. Vázsonyi Vilmos parlamenti képviselő, a zsidó emancipáció harcosa is. A huszas évektől 1943-ig Mandel Sámuel volt a hitközség rabbija, őt később dr. Durchschlag Nándor követte. A zsinagóga és az ide járó hívek két világháború, forradalmak, a fellobbanó antiszemitizmus, a numerus clausus, majd a zsidótörvények tanúi és elszenvedői voltak. De ezekben az időkben is születtek zsidó gyerekek, rendeztek esküvőket, névadókat, avatásokat, táncórákat és egyéb rendezvényeket



Az Aréna úti zsinagóga 1909-ben

a zsinagóga falai között, ameddig lehetett. 1944-ben munkaszolgálatosok behívására, majd gettónak használták a zsinagóga udvarát a kultúrteremmel együtt. Számos szegedi zsidóval együtt ide hurcolták a 91 éves Lőw Immanuel rabbit, aki addigra már annyira legyengült, hogy a közeli Zsidó Kórházba szállítása után röviddel visszaadta lelkét a Teremtőnek. A háborút követően az ide járó hívek száma mind kevesebb lett, a kultúrterem állapota is egyre romlott. A megfoglyatkozott számú közösséget 1945-től egészen a hatvanas évekig dr. Máté Miklós rabbi (Mandel Sámuel rabbi fia) tartotta össze. Azután már csak a kultúrteremben imádkoztak, a nagy zsinagógát különböző vállalatok raktárként használták. A zsinagógát 1985-ben újjították fel – ekkor vásárolta meg a Budapesti Horvéd Sportegyesület, felújította, és edzés- ill. versenyeremként használja. A háború óta a közösség a zsinagóga mögötti kis zsinagógában gyűlik össze ma is imára.

A nyolcvanas évek közepén rabbiként működő Löwi Tamást (1985–1988) Deutsch Róbert követte a rabbi székben. Mellette Fekete Pál és Kóvári Ernő alelnökök is sokat tettek az idejáró hívőkért. A kile stabil volt, hétköznap esténként is imádkoztak és mindig volt minjén. Deutsch főrabbi (ma országos főrabbi és a Bethlen téri zsinagóga főrabija) idejében, a nehéz körülmények ellenére is, több mint tíz bár micvó volt. A hívek népsze-



Vivóterem a zsinagóga kupolájában

rű rendezvényeket szerveztek, volt olyan széder este, hogy az udvarra vitték ki a padokat az ünnepléshez.

... A Ki távo hetizakaszban a vándorlás történetének végéhez érkezünk, a nép már ott toporog az Ígélet Földjének küszöbén és Mózes még utójára figyelmezteti őket, mielőtt belépnek, hogy ne feledkezzenek meg az Örökkévalóval kötött szerződésről. „Isten kiválasztott népe vagytok s ez kötelez, mert ez a kiválasztás kötelezettségekkel jár.” Az Oltár építését csak pár mondatban említi, ez pedig így hangzik: „És építs ott oltárt az Örökkévalónak, a te Istenednek, kövekből való oltárt, ne emelj azokra vasat.” Majd így folytatódik: „És ird a kövekre a tannak minden szavait egész értelmesen.”

Az egykori Aréna úton épült egy oltár. A keleti fal 3-3 leveles fejezetű pilaszterének köveire a következőket írták: Napkeltétől Napnyugtáig dicsérve legyen az Örökkévaló neve. Körben a falakon a következő feliratok szerepeltek: Istenszolgálat, Tóra, Jótétemény, Térj meg. A feliratok mára megkoptak, a helyüket még a büszke korú hittestvérek meg tudnák mutatni. A szállóige azt mondja: a szó elszáll, de az írás megmarad. Esetünkben helyesbítenék az ígén: az írás megmarad, amely megemlékezik az írásról.

Fényképek feliratai, könyvek, tanulmányok, jegyzetek segítenek bennünket múltunk felidézésében, a temesvári állami felsőbb leányiskola. ■



Közösségünk izgalommal teli kutatómunkája során a zsinagóga története, a hittársaink, elődeink emléke szorgalmas érdeklődés kíséretében rajzolódna ki. Az írott szó mellett az elbeszélés is fontos eleme a zsidóságnak. Megtiszteltetés számomra, hogy pont én lehetek ezen hitközség elnöke ebben a boldog időszakban, amikor az általában, zsidók által oly' szeretett történetmesélés középpontjában a zsinagógánk áll. Ezért vidám ez az ünnep, mert a közösséget egy olyan ház is összetartja, ahová sportolni vagy nézelődni jár, mégis otthon érzi magát benne. A Horvéd Sportegyesület tiszteletet és köszönetet érdemel az épület újrafelhasználásáért.

## Baumhorn Lipót

Kisbérben, Komárom megyében született 1860-ban. A főreáliskolát Győrben, a műegyetemet Bécsben végezte Ferstel, Köny, Weyr tanároknál. Azután Budapestre jött és 12 évig dolgozott Lechner Ödön és Pártos Gyula építészek irodájában. 1893 és 1899 között Olaszországot, 1904-ben Közép-Európát utazta be építészeti tanulmányok céljából. Első önálló műve az 1888-ban épült mór stílusú esztergomi zsinagóga volt, mellyel megalapozta hírnevét. Ezután huszonkét zsinagógát épített Magyarországon, köztük a legjelentősebb a szegedi (1903), mely a régi Osztrák-Magyar Monarchiában egyike volt a legnagyobbaknak (hétszáznegyven férfi és hatszáz női ülésel), jelentősek még az újvidéki, nagybecskereki, fiúmei, brassói, temesvári, szolnoki, ceglédi, egri, lonsonci, lipótszentmiklósi, Budapestesen az Aréna úti, Páva utcai, Csáky utcai zsinagógák. Más épületei még: A győri királyi táblya (1890), a salgótarjáni üveggyárak (1893), az ezredéves kiállítás papír- és sokszorosító ipari pavilonja (1896), a Temes-Béga völgyi vízszabályozó társulat temesvári székhelye, a temesvári állami felsőbb leányiskola. ■



órán át a cellájukban imádkoznak, a közös imára a kis templomban kerül sor.

Ezután pár órá magányos tanulás következik, például ő lelkesen héberül tanul, és nagyon edesen fűz héber szavakat mondandójába. Magányos munkát magányos ebéd követ, saját kis szobájukban. Az emberi érintkezés annyira korlátozott, hogy általában a soros konyhás nővér lerakja a 80-as évekből lakótelepi ételhozódót a szoba ajtaja elé, majd az ebéd elfogyasztása után begyűjti. Ezután a nővérek valamilyen alkotó munkával folytatják a napot, sokan ikon- és kerámiafestéssel

# Izrael ősi és modern tornyai

Valamikor megvalósíthatatlan álmoknak tűnt egy torony megépítése. Az építőmesterek vágyakozva gondoltak olyan magasba kúszó építményekre, amelyek nagyságukat az egekig hirdetve, évszázadokig ellenállnak az időnek.

..... Róna Éva .....

Építsünk várost és benne tornyokat – mondta hajdan II. Nabukodonozor, az Újbabiloni Birodalom második, legismertebb királya. S felépült a csaknem száz méter magas „babiloni felhőkarcoló”. Herodotosz úgy vélekedett róla: „Ebben az építményben torony áll torony felett, összesen nyolcat foglal magában.”

Heiner Sadler később könyvet jelentetett meg Bábelről az Eiffelig címmel, melyben részletesen beszámol az antik kor első tornyáról. „A babiloni épületóriás legfelsőbb szintjének helyiségeibe csak a főpapok léphettek be – írja. A berendezése arannyal borított étkezőasztalból, bársonnyal bevont fekvőhelyből állt. Szép fiatal lányok teljesítették éjjel-nappal az istenség földi képviselőinek rendelkezéseit.”

A tornyot i.e. 559-ben a perzsa támadók lerombolták. Nagy Sándor odaérkezésekor már alig volt valami belőle.

A Biblia viszont azt írja a toronyról, hogy magától dőlt le, mert az Úr megelégtelte az emberi nagyravagyást, összezavarta az építésen dolgozók nyelvét, akadályozta a munka menetét.

Ezzel persze nem zárult le a toronyépítések korszaka – írja Heiner Sadler –, viszont már nem volt, a férfiak megölték gyermekeiket, asszonyaikat, majd végeztek önmagukkal. A temetkezésnek ezt a formáját sokáig megtartották az odavalósiak. Hasonló temetkezési rítusra utal Heiner Sadler India egyes részein napjainkban is. A halottat a „Hallgatás tornyába” viszik, hogy a holttest ne váljon a keselyűk martalékává.

1170 körül kezdték építeni az ég felé magasodó pisai tornyot. Sadler így ír róla: „Miután a Dómnak nem volt harangtornya, a város vezetői megbízták a híres építőmestert, Bonanno Pisanót, építse meg a világ legmagasabb és legszebb tornyát. A fehér márványba burkolt retekemű el is készült, de az ingoványos altalaj nem tartotta egyenesen a hatalmas súlyt, így a torony fokozatosan oldalra dőlt. Maig több, mint 400 centi a kilingése. A torony dől tovább, de olyan lassan, hogy még évszázadokig állva maradhat.

A páriát ritkító alkotás Pisa első számú idegenforgalmi vonzereje. Hírességéhez hozzátartozik, hogy Galileo Galilei (1564–1642), olasz fizikus, matematikus, csillagász, a padovai egyetem professzora, ott végezte tudományos kísérleteit. A

Érdekes, részben misztikus, részben történelmi tényekről számol be Sadler a

Délnyugat-Törökországban épített sírtornyokról.

Líkiá fővárosában, Xamosban a lakosság igyekezett halottait a legmagasabb helyre elhelyezni, mert úgy tartották, a madárdémonok (szirének, háripiák) jönnek majd értük, s elviszik őket az ég és a föld között lévő birodalmukba. Ennek elkerülésére a torony legfelsőbb szintje bizonyult a legmegfelelőbbnek.

A líkiaiakról szóló feljegyzések említést tesznek továbbá azokról a véres harcokról, amelyek később az említett torony tövében dültek. Az egyik ide vonatkozó feljegyzés szerint a lakosság apraja-nagya a város falain belül hőmpölygő folyón át akart elmenekülni. Am a rómaiak megakadályozták őket tervükben, hálót feszítettek a vízre és összefogdosták a menekülőket. Látna ezt, a nép a toronyba zárkózott. Mivel sem ivóvízük, sem nivalójuk nem volt, a férfiak megölték gyermekeiket, asszonyaikat, majd végeztek önmagukkal. A temetkezésnek ezt a formáját sokáig megtartották az odavalósiak.

Hasonló temetkezési rítusra utal Heiner Sadler India egyes részein napjainkban is. A halottat a „Hallgatás tornyába” viszik, hogy a holttest ne váljon a keselyűk martalékává.

1170 körül kezdték építeni az ég felé magasodó pisai tornyot. Sadler így ír róla: „Miután a Dómnak nem volt harangtornya, a város vezetői megbízták a híres építőmestert, Bonanno Pisanót, építse meg a világ legmagasabb és legszebb tornyát. A fehér márványba burkolt retekemű el is készült, de az ingoványos altalaj nem tartotta egyenesen a hatalmas súlyt, így a torony fokozatosan oldalra dőlt. Maig több, mint 400 centi a kilingése. A torony dől tovább, de olyan lassan, hogy még évszázadokig állva maradhat.

A páriát ritkító alkotás Pisa első számú idegenforgalmi vonzereje. Hírességéhez hozzátartozik, hogy Galileo Galilei (1564–1642), olasz fizikus, matematikus, csillagász, a padovai egyetem professzora, ott végezte tudományos kísérleteit. A

foglalkoznak, mások mezőgazdasági tevékenységgel, csokoládékészítéssel vagy gyógynövénykészítményekkel. Újabb közös ima után visszavonulnak szobájukba, és 8 óra körül nyugovóra térnek.

A zárda gyönyörű helyen található, nem véletlenül hívják Izrael Toszkánájának. Olajfák és szőlősorok veszik körbe, télen



FOTO: GRÜNHUT ÉVA

és tavasszal frissen zöld, piros virágokkal megpötytyözve. Nem ritka látvány egy-egy legelésző kecskenyáj sem. A zárda 1987-ben a szalézianus tanítórind területén épült fel röpké másfél év alatt. Mindenképpen érdemes látogatásunkat egybekötni az itt található Szent István templom megtekintésével, többségünkben nem is nagyon tudatosodik, hogy ez két külön hely. Csak hogy még cizelláltabb legyen a történet, a Betlehemi Testvéreknek is van itt egy kis kolostora, de ez a nagyközönség számára nem látogatható.

A nővérek bizonyos fokú bepillantást engednek az életükbe, és ez tiszteletben tartandó. Tehetünk egy rövid sétát a zárdában, ahol megtekinthetünk egy kis fogadóhelyiséget, ami az Egység nevet viseli. Itt láthatunk egy zsinagógára emlékeztető termet, és egy kibláb is (Mekka felé mutató kis bemélyedés). Utunkat folytathatjuk az emeletre, ami a tetőre vezet ki, és onnan a kis templomba. A nővérek kérése, hogy ne fényképezzük őket. Hogy mégis el tudjuk képzelni, hogyan is néz ki itt egy mise, gyönyörű művészi fotók-



tetejéről lehajigált kavicsok segítségével dolgozta ki a szabadesés törvényét.

Az idő száguldásával épülni kezdtek a magasabb templomtornyok. Eleinte szabadon álltak a templomok mellett, harangozásra használták őket. A strasbourgi katedrális felett emelkedő gótikus torony 156 méteres, az ulmi székesegyházé 161 méteres.

A templomtornyok mellé hamarosan felépültek a városházák tornyai is. Elsősorban Olaszország tűntette ki magát a jó technikai feltételekkel megépített, impozáns tornyokkal.

Beköszöntött a 20. század. A párizsi világkiállításon Alexandre Gustave Eiffel (1832–1923) francia mérnök, a vasszerkezetes építészet úttörője világsodával lepte meg a közönséget. Mérnöki csoportjával létrehozta az 500 méter magas acélalkotmányt, az Eiffel-tornyot, a francia főváros napjainkban is bámulatos szimbólumát.

És kezdetét vette az építészeti remekműveknek számító, megannyi más torony-óriás születése. S most lépünk hazai tájakra, szóljunk az izraeli toronyépítményekről is.

Pár évvel Izrael Állam megalakulása után felépült Tel-Aviv legmagasabb toronyháza, a Migdal Salom. A 140 méter



magas, 34 emeletes építmény csak kezdete volt a magasságát hamarosan túlszárnyaló felhőkarcolóknak.

A Moszách Dán, 150 méter magas, 40 emeletes toronyház a tel-avivi Arlozorov utcában emelkedik a magasba. Alapte-rülete a hozzá tartozó nyilvános parkkal együtt 31.000 négyzetméter.

A City Givatím 167 méter magas, 45 emeletes épület irodákat és lakásokat foglal magában. A helyszínen szórakozóközpont, valamint kereskedelmi és konferenciaközpont is működik, több száz parkolóhely biztosításával. A Béke komplexum 170 méter magas, irodákkal és bevásárlóközponttal működik, az utóbbinak naponta kb. 15-20.000 főnyi látogatója van. Az épület teteje helikopterleszálló.

Az Ella felhőkarcoló 180 méter magas. A 40 emeletet kereskedelmi egységek, irodák, lakások, valamint a modernül felszerelt konferenciaterem foglalja el. A falak alumíniumból és nirozstauevgből készültek. Az ideérkezőknek 12 felvonó áll rendelkezésére. A toronyház tetején helikopterleszálló van.

A Városkapu 186 méter magas, 52 emeletes. Kereskedelmi egységeket, konferenciatermeket, luxus kondicionáló termet foglal magában. Az épület külső fala reflektív üvegből (tükör), alumíniumból és gránitból készült. Tetején helikopterleszállóval.

Az izraeliek még nem büszkélkedhetnek az amerikaiakkal vetekedő felhőkarcolókkal, de a jövőbe vetett bizalommal remélik, sor kerül olyanok építésére is. ■

A zárda vasárnap és hétfőn zárva van, ezt az időt a nővérek magukra fordítják. De amúgy is érdemes előre felhívni őket, mert egyéb ünnepnapok is közbejöhhetnek. Telefonszám: (02) 991 1889

Természetesen, aki érdeklődik karácsonyi események iránt, annak Beit Dzsimal megint csak egy jó lehetőség. Minden évben számos látogatót vonz az éjféli mise és koncert. ■

A cikk az Izraelinfón jelent meg először.



# Halbőrre írt tfilin

A zsidó ember „külső felépítéséhez” hozzátartozik a tfilin. A benne szentírásrészeket tartalmazó tekercesek anyaga pedig bőr pergamen. Farnadi-Jeruzsámi Micha, a jeruzsálemi szentírásíró mester tudományos dolgozatának kivonatolt változatában újságunk hasábjain felteszi a kérdést: mégis milyen bőrre írjuk a tfilint?

••• Farnadi-Jeruzsámi Micha •••

## A halbőr szennye

Blau Lajos *Az óhéber könyv* című művében pár, a szerző által megadott héber nyelvű forrás – véleményem szerinti – pontatlan értelmezésére szeretnék rámutatni most.

A mű első, *Íróanyag* című fejezete azt tárgyalja, hogy a történelem során mire, ill. mire nem írták az „óhéber könyveket”.

„A misna a halbőrrel úgy beszél, mint valami mindennapos dolgról. Egy törvénytudó felveti azon kérdést, hogy szabad-e phylaktériákat tiszta halak bőrére írni? A kérdezett így felel: ha Illés próféta eljön és mondani fogja. Erre közbevetik: mit döntsön el Illés? Hogy vajjon van-e a halnak bőre, hiszen látjuk, hogy van, továbbá a misna említi a halbőrt? Felelet: Illés eldönti, hogy a szenny (az óskigyóé) eltávolított-e a halakról vagy sem. Ez a szó, a *zohma* vagy szenny, világos célzás a kigyóra, mely ezen mérget Évába oltotta. A „tisza hal” hangsúlyozása egyébként arra enged következtetni, hogy a kigyóbőrt is ismerték, ami különben magától értetődik. Épügy mint a halbőrt, a kigyóbőrt is lehetett írásra alkalmassá tenni. Miután Náchmán bar Izsák, kihez ez a kérdés intéztetett, meghalt Pumbadithában, megállapíthatjuk, hogy Babilóniában legkésőbb a IV. század első felében hal- és kigyóbőr mint íróanyag ismeretes volt.

## A kigyó mint hal

Egy másik megvizsgálandó kérdés, hogy miért tesz a szerző egyenlőséget a hal és a kigyó közé. „A tiszta hal hangsúlyo-

## Tefillin (t'fillin, tfilin)

Jelentése: imaszij(ak). Két, szjakra erősített bórdoboz, bőrtok. A bőrtokban szentírási részek vannak, legtöbbször a II. Móz. 13, 1-16; V. Móz. 6, 4-9; 11, 13-20. Ezekben a versekben rendeli el az Örökkévaló a tefillin használatát. A tefillin a szövetségkötés egyik legszebb jelképe, amit a Mindenható mindjárt a kivonulás után odaadott népének. A karon és a szemek között a homlokon viselik a bőrtokokat, a Károli Biblia homlokszjainak is fordítja a tfilint (Mt. 23,5). A V. Móz. 6, 8 (és a V. Móz. 11, 18) írja le pontosabban a használatát: „És kösd ezeket jelűl kezedre és legyenek homlokkötőtűl szemeid között...”, ezeken a tórai parancsokon alapszik a viselése.

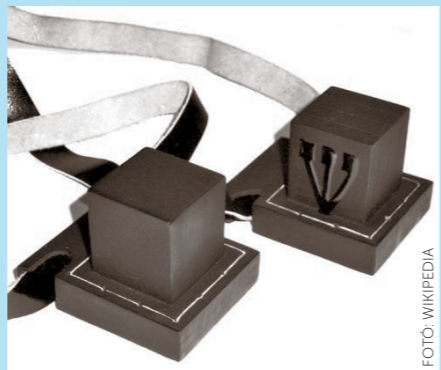


FOTO: WIKIPEDIA

zása különben arra enged következtetni, hogy a kigyóbőrt is ismerték” – írja Blau. Vagyis ezek alapján, ha egy hal nem tiszta, az már kigyó. Angolnák, harcsák, cápák nem is léteznek. Ami azért is különösen érdekes, mert a zsidó vallási előírások alapján a tiszta és nem tiszta, más szóval kóser és nem kóser halakat a pikelyük alapján lehet könnyűszerrel megkülönböztetni egymástól. Márpedig ha a kigyó halnak számítana, kóser lenne. Viszont, mint tudjuk, a kigyó, az Évát bűnbehozó állat összes fájának fogyasztása tiltott a Tóra alapján. A kigyó halként való definiálása után Blau együtt tárgyalja a hal- és kigyóbőr íróanyagként történő felhasználását.

Honnan eredhet e két, egymástól jelentősen különböző élőlény, a hal és a kigyó azonosítása, mely első hallásra abszurdnak tűnhet, Blau mégis teljes természetességgel közli? A válasz talán pont Blau széles látókörű műveltségében keresendő. Az orientalisztika doktoraként az egyiptomi és egyéb keleti

kultúrákat jól ismerte, az ókori Kelet több nyelvén beszélt. Az arámiul hal jelentésű héber illetve arámi nun betű a paleográfusok szerint az egyiptomi kigyó alakú és jelentésű hieroglifából származik, illetve annak felel meg, mely jelek igen hasonlóak. További kapcsolódási pont lehet Nu, az ósvíz megszemélyesítője az egyiptomi mitológiában, mely himnusz és nőnemű alakban is előfordult. A himnusz neve Nun, a nőnemű változatot, Naunetet pedig kigyóként vagy kigyófejű lényként ábrázoltak. Így lehet a nun – bár egymástól annyira különböző nyelveken, ill. kultúrákban, mint az arámi és az egyiptomi – is hal és kigyó egyszerre. Ha azonban az „Óhéber könyvről” írva sikerült volna Blaunak elvonatkoztatnia ezen idegen kultúráktól, talán neki is feltűnt volna, hogy héberül a hal dag, a kigyó pedig nahas, vagyis két olyan szó, mely semmiben sem hasonlít egymásra. ■

**A szerző okleveles szlovén (tórakeres-író) és báai megíh (tórakeres-ellenőrző).**

## Guzman Mera legendája

Amikor Mera lányom mandulavágású szemébe nézek, mintha Édesanyámat látnám. S amikor lányomat buzdítom az élet kihívásainak megválaszolására, nagymamája, Guzman Mera legendáját idézem fel neki.

Soha nem néztem utána, mennyire hiteles a történet, inkább úgy kezeltem, mint egyfajta szájhagyományt. Szívemben őrzöm üzenetét és továbbadom unokájaknak, az immár 30 éves Meruskámnak. És most, kedves olvasó, neked is.

Anyám, Mera mama, majdhogynem árván nőtt fel. Édesanyja az első világháború idején vándor énekesnő volt, Európa városait utazza műsorával. Egy varsói fellépése alkalmával összeismerkedett egy Oroszországból jött cári tiszttel, akivel össze is házasodtak, ám hamarosan elváltak. E bohém, rövid távú házasságból született édesanyám, Mera.

A pendlitzó énekesnő-nagymama az újszülöttet mogorva öreglány testvére, Eta gondjaira bízta Budapesten, aztán továbbhazott vándorútján. Mera a fővárosban cseperedett fel, Eta néni szárnyai vagy inkább kaszármái rendje alatt. Egy emléke jól jellemzi az otthoni atmoszférát: egyszer elálmódotta a leckekészítés délutánját és Eta néni haragjában a nyitott könyvből verte a kislány fejét. A kis Mera nagy sírás után órákkal később ébredt föl sötétedő szobájában, fejét a vérző homlokától pecsétos könyv lapjaira hajtvta.

A magolás nem volt az anyé, de a tánc és a zene annál inkább. Mera nagymama 1930-as évekbeli gyönyörű fotóin, kicsipkedett szemöldökével és ragyogó



FOTO: SZENDRÓNÉ CSALÁD

**A mindig bátorító, legendás életű anya, Szendróné Guzman Mera és fia, Iván.**

fogsoraival, inkább tűnik filmszillagnak, mint egy iskolás leánynak. Ám másban is jó volt. Gyors- és gépiró tehetségével a második díjat vitte el az országos versenyen. Így került Bajcsy-Zsilinszky Endre ellenzéki képviselő jóhírű leíró irodájába, ahol hamarosan a főnök titkárnője lett.

1941-et írták, amikor a Magyar Kormány Hitler jóváhagyásával visszafoglalta a Trianonban elvesztett Újvidéket. Az akkor történt véres atrocitások és tömeges kivégzések ellen több képviselő, köztük Bajcsy-Zsilinszky is felemelte a szavát a Parlamentben. Ám az eseményekre hite-



**Az unoka, akinek a legenda szól, a New Yorkban élő Szendrő Mera.**

les bizonyítékokra volt szükség, melyek talán az akkor még formálisan független ország vezetőit politikájuk megmástitására ösztökélhették volna. Bajcsy-Zsilinszky terve az volt, hogy dokumentumokat szerez az Újvidékről. De egy ilyen veszélyes küldetést egy elszánt és megbízható személyre kellett bízni. És vajon ki volt a küldönc, aki ezt a feladatot vállalta? A kalandos lelkű Guzman Mera titkárnő.

Legendánk hősnője hamis papirokkal vonatozott az Újvidékre, hogy egy helyi összekötővel találkozzon és átvegye a titokban készített fotókat és névsorokat

**Szendrő Iván színművész és mitológus**

# Találkozásom a legelső cionistával

## DONA GRACIA, AZ ÜZLETASSZONYY

Elcsépelelt közhelyként hangzik, mégis gyakran mondogatjuk, hogy a téma az utcán hever – igaz, hozzáteszük, hogy le is kell hajolni érte. Történik azonban, hogy az a bizonyos téma csak úgy, minden előzetes jelzés nélkül szembejön veled és csodálkozol, hogy mindaddig nem figyeltél eléggé, nem vetted észre, hiszen többnyire nyilvánvaló információról szól.

••••• Markovits Mária •••••

Tiberiason jártam nemrég, találkozó volt valakivel és fél órával korábban érkeztem a város központi autóbusz-pályaudvarára.

Mivel íssem agyon az időt? Az állomás környéke nem tűnt túl barátságosnak, így rövid sétára indultam. Néhány felújításra szoruló, kissé lepusztult épület között, az egyik utcasarkon impozáns palotára bukkantam: Dona Gracia háza, jelezte a cégtábla, szépséges antik kapu tárult fel előttem, és már bent is találtam magam.

Szálloda és múzeum, mindkettőt a Dona Gracia név fémjelzi – lépünk csak beljebb, derítsük ki, hová is csöppentett a sors, illetve a téma, amely szembefutott velünk!

Soha nem hallottam róla ez idáig – valahogy kieesett az érdeklődési körömből, és most igazán szegyellem, hiszen életem egyik legszebb, legérdekesebb, és talán legmagasabb élményét köszönhetem ennek a félórásra szabott, de végül sokkal hosszabbra húzódó találkozásnak.

\*\*\*

Mielőtt Dona Graciával közelebről is megismerkednénk, hadd mondjak néhány szót a spanyol inkvizíciónak a 15-16. századi zsidóságra gyakorolt hatásairól. A történelem egyik sötét időszakáról van szó, amikor el akarták törölni a zsidó vallást a föld színéről, követőit pedig erőszakkal arra kényszerítették, hogy katolikusokká váljanak. „Kitértek” lettek, vagyis conversos-ok. Jelentős részük azonban lelke mélyén zsidó maradt, őket nevezzük „marranóknak” – azaz látszatkeresztényeknek. (A héber „már'it ajin” kifejezésből eredhet, ami látszatot, látszólagost jelent.)

A Mendes-Benvenisti nagyon gazdag kereskedőcsaládot 1492-ben száműzték Spanyolországból. Lisszabonban telepedtek le, ahol 1497-ben kitérésre kényszerítették őket – ám a lehetőségeikhez képest titokban továbbra is a zsidó vallási törvényeket tartották tisztelgetnek.

Beatrice de Luna – Gracia Nasi-Mendes Lisszabonban született 1510-ben, Alloro de Luna és Felipe Mendes-Benvenisti leányként. Tizenkét éves volt, amikor szülei először meséltek neki tiltott vallásáról, bár őt addig keresztényként nevelték. 1528-ban férjhez adták apai rokonához, Francisco Mendes-Nasihoz, aki mérhetetlen vagyonát bankügyletekből és fűszerkereskedésből (főleg a fekete bors behozatalából) szerezte.

Gyarmatai révén Portugália szuperhatalom volt azokban az időkben, és ebben a nagyon gazdag államban a Benvenisti-Mendes család a leggazdagabbak közé tartozott. 1536-ban Gracia férje meghalt, egyetlen gyermeke maradt, Anna-Reyna. Örökölte férje teljes vagyonát, így vált a 16. század egyik leggazdagabb asszonyává.

A portugál inkvizíció egyre nagyobb nyomást gyakorolt a zsidókból lett keresztényekre, így Gracia is távozni kényszerült,



Dedication of the Ferrara Bible to Dona Gracia

hogy leánya nevelését jobb körülmények között biztosíthassa. Antwerpenbe költöztek, ahol sógora, Diego (héber nevén: Meir) társa lett a családi vállalkozásban: egész Európában működő bankot működtettek.

Dona Gracia nagyon okos, képzett, nyitott és rendkívüli szépségű nő volt. Nagy tiszteletnek örvendett a legmagasabb rangú flamand és francia arisztokraták körében, akikkel a Mendes intézmények kapcsolatban voltak. Szenvedést okozott neki, hogy el kell rejtenie valódi identitását, nagyon zavarta a rákényszerített áluha.

Sógora halála után, aki végrendeletében a Mendes-birodalom igazgatójává tette Dona Graciát, és így korlátlan hatalmat kapott a családi vállalkozások fölött, azt tervezte, hogy mielőbb elhagyja Antwerpenet, főleg miután V. Károly császár szemet vetett a család vagyonára. A távozásra 1544-ben került sor, amikor lányával, nővérével, unokahúgával, valamint vagyonra jelentős részével ideiglenesen Velencében telepedett le. Továbbra is azt tervezte, hogy megkeresi és megtalálja azt a helyet, ahol családjával együtt szabadon, veszélyek nélkül vállalhatják zsidóságukat.

V. Károly nehezen viselte el, hogy nem tehetne kezét a család vagyonára és minden befolyását latba vetette, hogy Dona Graciát és családját börtönbe vessék és vagyonukat elkobozzák. Sikerral is járt: hősünket és a vele élő családtagokat is bebörtönözték.

Dona Gracia unokaöccse, Don Joseph Nasi ekkor már az oszmán birodalom fejének, Szulejmánnak pénzügyi tanácsosa volt, és minden befolyását felhasználta, hogy nagynénje segítségére legyen. A szultán küldöttei két évig tárgyaltak eredménytelenül, ám a foglyok kiszabadítását csak háborúval való fenyegetés árán érték el.

1549-ben a család tagjai nyíltan visszatértek a judaizmushoz, és ettől kezdve a Nasi nevet viselték.

1552-ben Dona Gracia Konstantinápolyban telepedett le, és ettől kezdve egyetlen célja volt: világszerte segítséget nyújtani szenvedő hittársainak. Vagyonát már nemcsak üzleti célokra, ha-

nem hercegek kegyének megvásárlására használta, hogy ajtókat nyithasson az üldözötteknek. Sok ezer conversos vagy marrano csak „angyalukként” ismerte Dona Graciát.

Konstantinápolyban kórházakat, zsinagógákat, jésivákat építtetett (Izmirben a mai napig áll az általa létrehozott zsidó templom, amely a „La Senora” nevet viseli). Végre szabadon foglalkozhatott azzal a nagyszabású tervvel, amely jogot ad az utókoroknak, hogy „első cionistának” nevezzük: kérelmet nyújtott be Szulejmánnak, hogy a török fennhatóság alatt álló Szentföldre, az ősi földre telepítse az üldözött zsidókat. Új zsidó állam alakítására gondolt először Jeruzsálemben, de ezt a kérését a szultán megtagadta, végül Tiberiason bérelt földterületeket évi ezer aranydukátért, és elkezdte építeni álmai városát, hogy az európai zsidóság sorsát rendezhesse. Ő maga is itt akart letele-



FOTO: MARKOVITS MÁRIA



pedni, de 1569-ben, alig 59 éves korában élete Konstantinápoly közelében véget ért. Álmai igazi megvalósítása előtt...

Ötszáz év távlatából nem könnyű elválasztani a Dona Gracia nevét övező tucatnyi legendától a hiteles adatoktól. De bármelyik oldalról közelítjük meg a témát, mindenképpen tagadhatatlan, hogy a történelem egyik jelentős és pozitív alakjáról, meghatározó személyiségéről beszélünk.

Talán nem kapta meg a tetteihez méltó tisztelgetést és figyelmet, de nem az utókor elismeréséért élt és dolgozott. Csodálatra méltó egyéniséges emlékezet a néhány éve, 2010-ben a tiberiaszi Obszervatórium kilátójában felavatott emlékkő.

Felirata így szól:

**Dona Gracia kilátó születésének 500. évfordulóján 1510–2010.**

Alatta kisebb betűkkel:

„Dona Gracia Hana Nasi conversos családban született 1510-ben, Lisszabonban. A 16. század leggazdagabb asszonyainak egyike volt. 1560-ban zsidó állam megalapítását kezdeményezte Tiberiason, valamint a régi, ókori település megújítását, Szulejmán szultán (1520–1566) engedélyével és áldásával.

Dona Gracia zsidó vezéregyéniség volt, a nők központi szerepét és a történelem eseményeire, különösen a zsidók történelmére gyakorolt befolyását példázta. ■



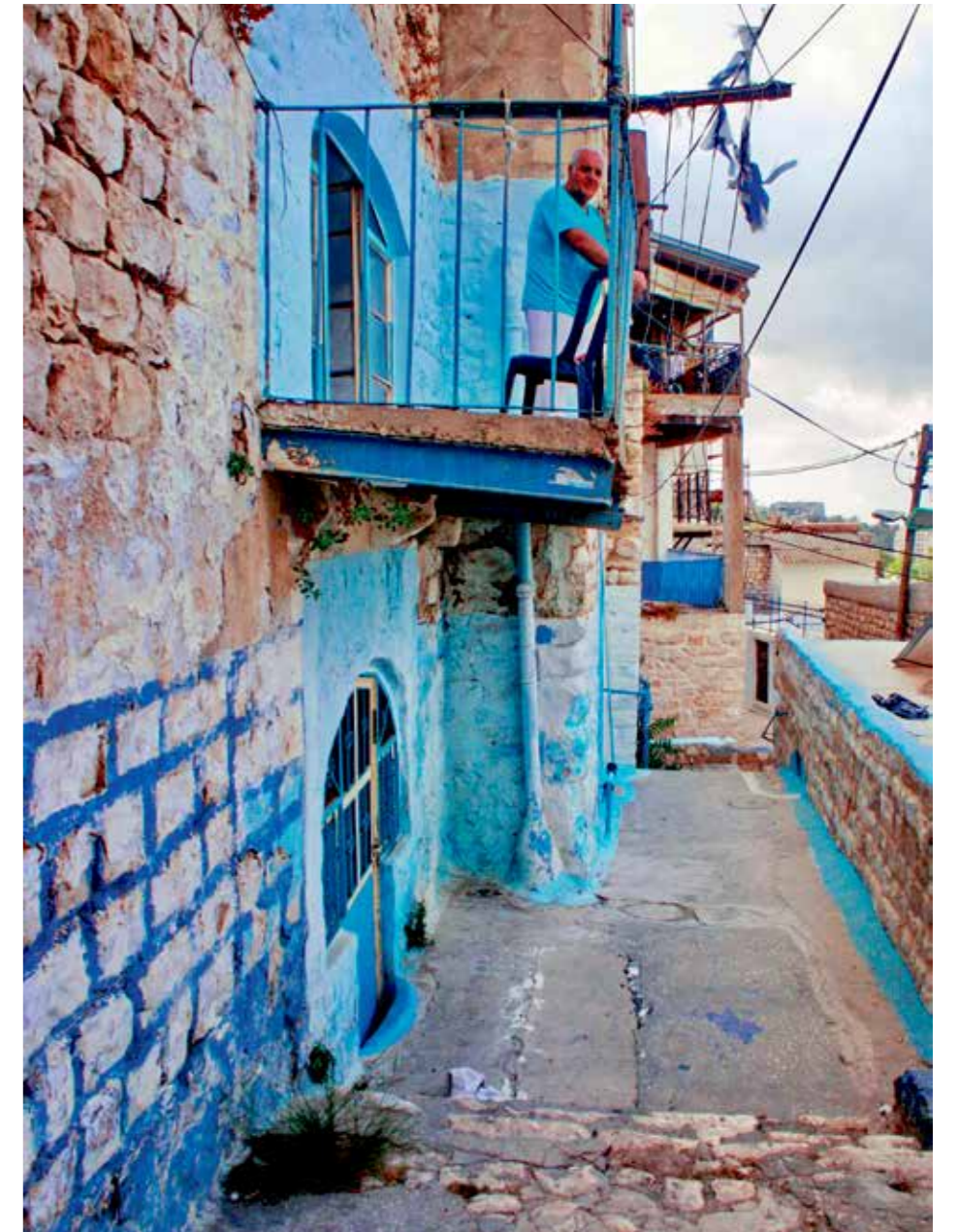
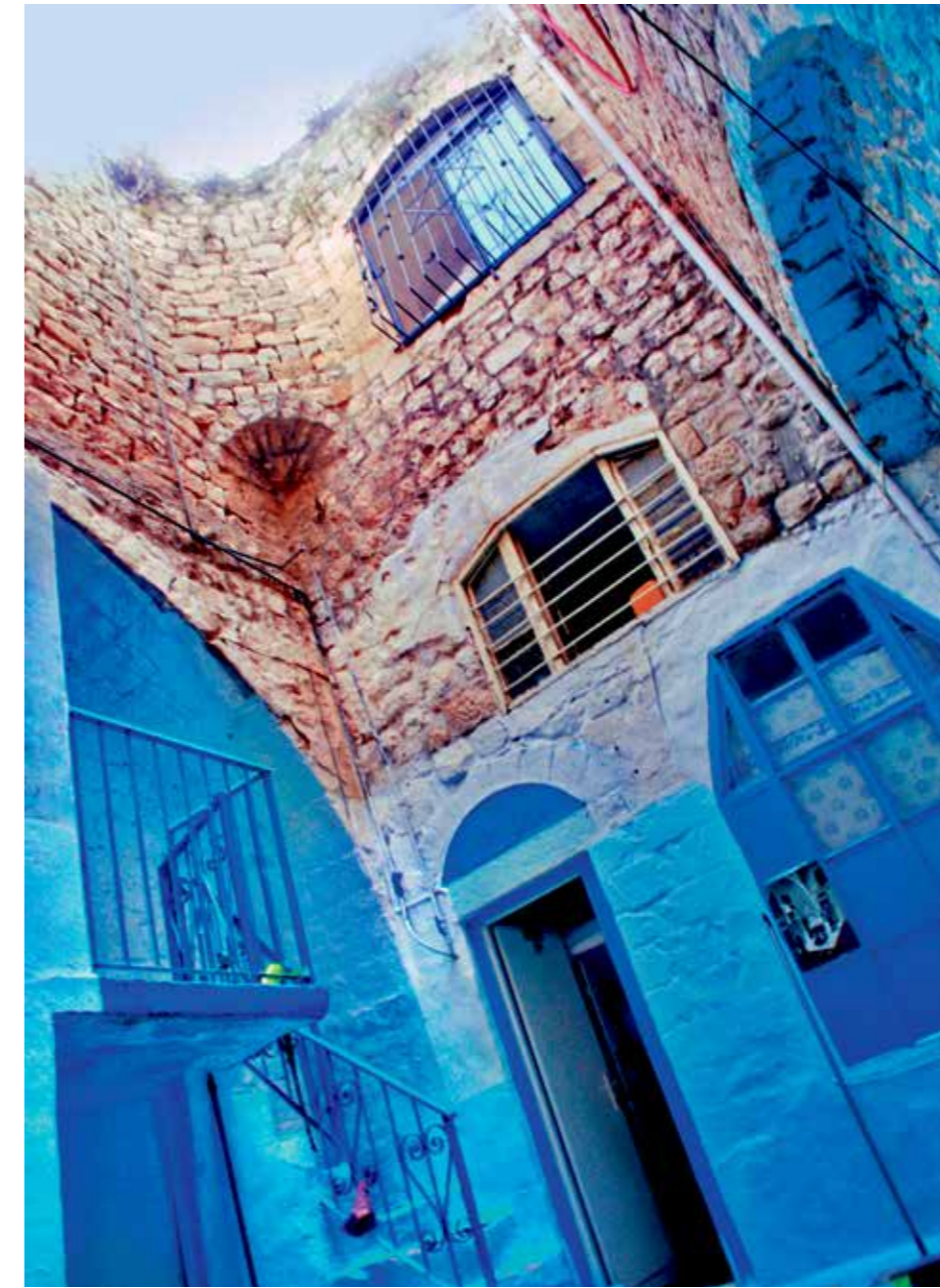
# Neked mi a kedvenc izraeli épületed?

AKI VÁLASZOL: SILLÓ SÁNDOR

Gondolkodás nélkül vágom rá: a Tel-Avivi Művészeti Múzeum, az új szárny. Az építészet ünnepnapja az, mikor a geometria a szabálytalannal kacérkodik. Ahol a száználmas derékszög rabsága várna rájuk, ott a síkok inkább csavarodnak, hajlanak egyet, pajkosan fitymálják a Rendet. Az élek persze találkoznak, köszönnek egymásnak és helyet foglalnak a Nagy Egészben. A tér néha szűkül, mint egy csukódó szem, majd szélesre tárul, mint egy szélbe tárt ablak. Hajó! Nem a minimalizmus konténeres uszálya, egy igazi fregatt. A test deszkáit zsaluzták ki szürke betonból. Felette szélben dagadó vásznaként ívelnek fehér emeletnyi betonfelületek. Széljárta hatalmas vitorlák emelik az épületet ünnepi magasba.



És az építészeti hétköznapiak: Cfat girbegurba házai. Vonalzó, szögmérő, vízszintező helyett a szem mértéke. Úgyetlen célszerűséggel, szerethetően egymásra dobált formák. A mindennapok használatában összekopott részletek. Fókuszálók: csak egy utca, csak egy épület, Eli háza. Három reggelen fotóztam a házát, a harmadikon behívott. Kékben volt, hozzáöltözött a házához. Cfatí kék. Igazából kobaltkéknek hívják, de így maradt meg az emlékkép. Emlék-kék. ■



# Kell-e gyakorolni a katasztrófát?

Vágnak rögtön a közepébe! A száraz tények: 2017. november 30-án délelőtt Naharián közös katasztrófa-felszámolási gyakorlatot tartott a Galilee Medical Center, a Magen David Adom, az IDF valamint számtalan önkéntes, és az a megtiszteltetés ért, hogy megfigyelőként részt vehettem benne.

## ••••• Turcsányi Gabriella •••••

Ez így nagyon egyszerűen hangzik, de azonnal számtalan kérdés merülhet fel. Először is, hogy kerül bele ebbe az egészbe egy magyarországi mentőorvos? Meg egyáltalán, mit kell gyakorolni a katasztrófán? Ok, felfogatjuk a rendet a kórházban, de mi lesz a valódi betegekkel? Van egyáltalán ilyen máshol is, vagy ez is „izraelikum”?

Az első kérdésre a legegyszerűbb válaszolni. Évek óta működik egy Partnership Together Western Galilee nevű program, mely (sok egyéb mellett) nagyon jó kapcsolatot ápol a magyarországi zsidó közösséggel, és ezen belül a magyarországi zsidó orvosokkal és egészségügyi dolgozókkal, nekem is volt már szerencsém látogatást tenni a nahariai kórház sürgősségi osztályán. Ennek az együttműködésnek köszönhető, hogy néhány kollégával együtt meghívták kaptunk az eseményre.

És akkor a gyakorlatról magáról: természetesen nem „izraelikum”, hiszen fel kell készülni arra, hogy mit csinálnak, ha tényleg bekövetkezik egy olyan esemény, amikor elárasztják a betegek a kórházat. A világ minden táján tartanak ilyen gyakorlatokat, a különbség a lebonyolítás módjában és a „legendában”, kitalált háttértörténetben van, hiszen ezt érdemes a helyi viszonyokra adaptálni. Persze nem ilyen egyszerű ez, egy-egy ilyen, néhány órán

át tartó gyakorlatot hosszas, akár fél-egy évig tartó tervezés előz meg, nagyon sok ember és intézmény összehangolt munkájára van szükség. Sőt, hogy picit bonyolítsuk is a helyzetet, a lakosság együttműködése is nélkülözhetetlen. Ugyanis egy kórház működését teljesen leállítani nem lehet. A jelen esetben már az előző napokban kérték a lakosság segítségét abban, hogy a délelőtti órákban tényleg csak az jelenjen meg a sürgősségi osztályon, akinek friss, halaszthatatlan egészségügyi gondja van. Ezen a napon előre tervezett beavatkozásokat nem végeztek, kontrollvizsgálatra nem hívták be senkit. Kicsit furcsa kifejezéssel élve játszottak. De azért ez minden, csak nem játék.

Miről is volt szó? A földrajzi helyzet és a libanoni határ közelsége itt magától értetődően adta a kerettörténetet, a határincidenst (de számtalan ilyen gyakorlattal a hátam mögött be kell valljam, hogy ez tulajdonképpen majdnem mindegy is). Tehát, megtörtént a baj, és jelezték a kórház felé, hogy először: maga a kórház is veszélyben lehet, másodsor: rengeteg sérült fog érkezni. Ez a két információ azonnal be is indította az események láncolatát. Minden ilyen esetben elsődleges fontosságú egy úgynevezett vezetési tervzet létrehozni (itt sem volt ez másként), és olyan módon elhelyezni, hogy biztonságban legyen és kapcsolatban a végrehajtókkal. Itt és most egy föld alatti bázis

várta a résztvevőket a kórház pincéjében, felszerelve az összes szükséges kommunikációs eszközzel. Ebben a pincekomplexumban azonban más is volt: egy második „kórház”. A vezetési törzs gyakorlatilag azonnal meg kellett hogy hozza az első döntést: mivel az intézmény maga is veszélyben lehet, mindenkit, akinek megengedi az állapota, haza kell küldeni, akinek feltétlen kórházi ápolásra van szüksége, ebben az azonnal működésbe helyezett „pincekórházban” kell elhelyezni. (Természetesen ez ebben az esetben a játék része volt csak, a valódi betegeket nem érintette, önkéntesek játszották el az áthelyezendő pácienseket.)

Ezen felül fel kellett készülni a külső helyszínről érkező betegekre is, ami szintén jelentős logisztikai feladatokat adott a szereplőknek. Azt az információt juttatták el az ellátókhoz (és a vezetési törzshöz), hogy a sürgősségi osztályt elárasztják a sérültek, tehát helyet kellett biztosítani a fogadásukra, osztályozásukra, ellátásukra. Ennek egy nagyon egyszerű módját választották (és nagyon praktikusat is egyben): áttérték a valódi betegeket a gyermek sürgősségi részlegre, ahol a már ott lévő és a gyakorlat közben beérkező betegek gyógyítása zavartalanul folyt tovább, a felnőtt részleget pedig kijelölték katasztrófaellátásra. Beüzemelték a bejáratnál az úgynevezett triázs-pontot – erről azért érdemes néhány szót ejteni. Itt találkoznak ugyanis az ellátók először a beérkező sérültekkel, betegekkal („bekerülőben” is, csak vészhelyzetben ennek sokkal nagyobb a jelentősége). Az osztályozás talán az egyik legnehezebb feladat, gyorsan és pontosan kell felmérni a beérkező beteg/sérült állapotát, meghatározni a súlyosságát, és kiosztani a feladatokat az ellátóknak. És elkezdődött a várakozás a beérkező sérültekre. (Egy személyes megjegyzés: kívülállóként nézve azért kicsit megmoso-

lyogató, amikor a mentőautóból kihúzott hordágyon egy játékbaba fekszik, szép akkurátusan felcímkézve a sérülései felsorolásával, és pillanatok alatt körülveszi 10 tekintélyes kolléga, komoly arccal vizsgálva, de természetesen addig jó nekünk, amíg nem valódi katasztrófa sérültejei körül állunk így.) Innentől aztán fel is gyorsultak az események, ahogy befutottak a mentők a sérültekkel, lezajlott az osztályozás, bekerült mindenki a neki megfelelő szintű ellátóhelyiségbe. Volt, aki a sokkaltalánban kapott élelmetet kezelést (persze megint csak „felcédulázva”, jelezve, hogy mit kellett volna tenni vele, ha...), volt, akit a sürgősségin kezdtek el vizsgálni, és volt, aki bizony várakozni kényserült, hiszen szerepe szerint könnyű sérültként „ráért” kivárni a sorát. Lassan megszűnt a káosz, és a hangosbeszélőben elhangzott: a gyakorlatnak vége. A sérültek lemosták magukról a sminket és elmentek ebédelni, a valódi betegek visszakerültek ellátási helyükre, és mindenki felsőhajtott, hogy a gyakorlat rendben lezajlott.

Összegezve ismét meg kell állapítanom, hogy az internet és a nemzetközi protokollok korában hatalmas nagy eltérés egyszerűen nem lehet az alapelekben. Magyarország, Izraelben, Amerikában és bárhol a világban hasonlóan zajlik le a betegek osztályozása, elosztása, ellátása. A helyi sajátosságok inkább abban jelennek meg, hogy mi a háttértörténet, mi az, amire leginkább fel kell készülnünk. És készülnünk kell, hiszen minél többet gyakorlunk, annál inkább rutinná, automatizmussá válik, és egy valódi vészhelyzetben is gondolkodás nélkül tudjuk tenni a dolgunkat.

Mindenesetre mi nagyon élveztük a gyakorlaton való részvételt, és sok – a mindennapi munkánkban is hasznosítható – élménnyel lettünk gazdagabbak. Reméljük, a következő gyakorlaton is lesz lehetőségünk részt venni. ■

József Attila „Smá Jiszróel” című költeményének teljes szövege így hangzik:

*A szegénység szennylepleiben én nyughatatlanul bolyongtam, sirt, mint a gyermek a szivem, víg nép közt egyedül borongtam. Hol az ágy, melyben megpihen e fáradt lélek? – Kiáltottam: Smá Jiszróel!*

*És leste szolgál a szavam, selyempámán, hűséges nővel számláltam marhám, aranyam, gyarapodtam ésszel, erővel s amikor adtam, boldogan mondtam magamban s emelt fővel: Smá Jiszróel!*

*És most is akármí jöhet, dicsőség, sok pénz, nagy betegség; akármí vehet rám követ és bár halálos ágyam vessék, a véghetetlen szeretet szavát kiáltom, bármí essék: Smá Jiszróel!*

József Attila gyönyörű költeményét az 1941-es első közléskor, majd a második világháború befejeződése után némely kiadványban „Smá Jiszróel” címen, más kiadványokban „A szegénység szennylepleiben” címen jelentették meg.

Izraelben a neves műfordító, Itamar Jáoz-Keszt fordította héberre.

Róna Éva

# Zsinagóga Koppenhágában

A múlt század harmincas éveiben Koppenhágában és eleve Dániában cirka hatezer zsidó élt. Több írás is megemlíti, hogy valaha sokkal pezsgőbb és eseménydúsabb zsidó élet volt Skandinávia ezen szegletében.

## ••••• Avi Ben Giora •••••

Egy bizonyos Goldsmidt nevű író *Zsidó sors* című könyve pont ezt boncolgatja, hogy miért is indult hanyatlásnak az itteni zsidóság. Fő oknak a hideget próbálja beállítani, de ez csak részben igaz. Inkább az lehetett az ok, hogy nagyon távol volt Koppenhága, és a környező országokban, mint Svédország vagy Norvégia, még kevesebben éltek, mint Dániában. A második világháborúban – dacára a német megszállásnak – a zsidó lakosság nagy része megmenekült. Eleve a skandináv országok nagy részében – kivétel talán Svédország ahol egy Quisling nevű fasiszta szimpatizáns próbált híveket szerezni az új eszméknek –, nem szenvedtek annyit a zsidók, mint Európa többi részén. Mikor a zsidókat deportálni akarták, a lakosság nagy része segédkezett a mentésükben. Ha hinni lehet a mendemondáknak, maga a király is felvarratta a sárga csillagot a ruházatára.

A hitközség épülete változatlanul áll Koppenhága történelmi belvárosában, a *Ny Kongensgåden*. Az épületben található könyvtár – mely kicsit hasonlít is a budapesti Rabbiképző könyvtárára – magyar szempontból is érdekes.. Valaha itt dolgozott Fischer József, aki Budapesten tanult vallástörténetet, és a harmincas években a jótékonyági osztály és a chevra kadisa vezetője volt. Az ő gyűjtésének köszönhetően bővült a könyvtár. De meg kell említeni az akkori főrabbit, Friedigert is, aki a dániai zsidóság egyik oszlopos tagja volt. Sőt Kunstadt főkan-

tor is nagy származású volt.

A zsinagóga a Kristalgdagában található, közel a hitközséghez. A zsinagóga építészetileg a középkor „gettóhágyományait” követi; kifelé szerény homlokzattal rendelkezik. Egy kicsi pázsitos és virágos kert is van a főbejárat előtt. Belülről pompás gazdagság, izléses elrendezésben. Régi ortodox szokás szerint a nőknek egy külön rész van kialakítva a karzaton – ám ez manapság már szinte használaton kívül van, mivel férfiak és nők együtt foglalnak helyet a zsinagógában. A templom konzervatív tendenciát mutat. Az „almemor” nem egészen közepén, inkább fentebb van, a templom hájójának körülbelül a kétharmadánál. Úgy van kialakítva, hogy lehetőleg mindig természetes fény érje. Orgona nincsen, de akusztikailag kitűnően van megépítve. Sokszor rendeznek itt koncerteket, és kórusok is gyakorolnak a zsinagóga kórusa is eléggé híres annak ellenére, hogy csak nagy ünnepekkor szoktak szerepelni. Szombatoként a „közönség” és a „személyzet” is igyekszik az ünnepnek megfelelő öltözékben megjelenni. Ruhátár található az előcsarnokban, ahol régen a férfiak részére cilindereket is osztogattak. Nagy ünnepekkor kötelező volt a szmoking. Még a samesz is ilyen díszes öltözékben jelent meg, fején kis háromszegletű kalappal. Ma már ez csak kirórium, változtak az idők és a szokások.

A dánok mindig is liberálisak voltak a zsidókkal: Közjogi méltóságokat kaphattak, nemesi címet, sőt címereket is. A frederiksburgi kápolna falán még ma is sok zsidó nemesi címer látható. ■

# Rombolj, hogy újjáépíthess

A japán zen buddhisták egyik legszentebb helye az iszei nagyszentély. Az épület fából készült, és ami érhetetlen a nyugati embernek, az itt természetes: a szentélyt húszévente földig rombolják.



## ••••• Avi Ben Giora •••••

A nyugati ember az ilyen több mint háromezer éves építészeti emléket még a széltől is óvni, ha tudná. Ám bármennyire is hihetetlen, az épületet minden húsz évben porig rombolják, hogy utána azonnal újjáépítsék.

Az építmény két részből áll. A belső szentélyt először a harmadik században építhették. A szentélyt a Napistennő szelleme, Amaterasu Omikami tiszteletére építették. A külső szentély valamikor az ötödik században épült. Ez az „otthona” Tojouke no Omikaminak, aki az ételek és ruhaneműk házi istensége. 1300 éves hagyomány, hogy az épületeket minden húsz évben lerombolják, hogy utána azonnal újjáépíthessék. Ez a sikinen szengu rievű szertartás, ami Japánban egy nagy nemzeti esemény.

Nem sietik el. Az előkészületek nyolc évig tartanak. Ebből csak a faanyagok előkészítése négy év. A ceremónia részeként a helyszínrre szállítják a szükséges faanyagokat és fehér köveket. A fehér kövekkel rakják körbe magát a szentélyt. A szertartás azt hivatott kifejezni, hogy semmi sem örök. Másrésztől viszont ezzel kívánják megóvni az épületet az idő múlásától, mert így szinte mindig az eredeti pompájában ragyoghat. Nem melleleg a két évtizedenként rendezett procedúra segít megőrizni azt az építészeti és technikai tudást, ami a technológiák folyamatos változása következtében már réges-rég feledésbe merült volna.

Az iszei szentélyt legutóbb 2013-ban rombolták le és építették újjá, a következő megújulás tehát 2033-ban esedékes. ■

A világhírű magyar költőnek, József Attilának van egy alig ismert költeménye, a címe: „Smá Jiszróel!” A két szó a zsidóság legszentebb imájának a neve, egyben az egyistenhit, a mono-teizmus ősi, máig fentmaradt írásos ki nyilatkozatása. Az ima kezdeti szövege így szól: „Smá Jiszráel! Ádonáj Elajhenu, Ádonáj Ehád.” Magyarul: „Halld Izrael! Az örökkévaló Istenünk, az egyetlen Isten!”

Hogy kitől, hol hallhatta József Attila a Töréből kiemelt imádságot, csak sejtetni lehet. Feljegyzések szerint Attila árva gyermekként, Makó városában töltött éveire vezethető vissza. Dr. Makai Ödön, Attila gyámja, Attila nővérének, József Jolánának a férje, Budapestről Makóra vitte a fiút, ott járt gimnáziumba.

A 19. század második felében a makói zsidó közösség ortodox és neológ irányzatra szakadt. Külön zsinagógával rendelkeztek.

A makói családtagokon s az osztálytársain kívül Attila számos barátra, többnyire zsidó barátokra, ismerősre talált, köztük dr. Fried Arminra, akiről később verset írt. A vers címe: „Egy zsidó orvostól kaptam kabátot”.

A szűkös anyagiakkal rendelkező Jolántól vékonyan csordogált a pénz Attila segítésére, ezért középiskolásként rendszeresen korrepetálta a rosszabbul tanuló gyerekeket.

Az évek múlásával József Attila budapesti, majd franciaországi tartózkodása alatt olyan befutott zsidó írőkkel, költőkkel

# Ki tud róla?

Nem eltűnt személynőről vagy tárgyról van szó. A kérdés egyedi a keresettek szférájában: ezúttal egy vers eredetét keressük.



ismerkedett meg, mint Déry Tibor, Os-vát Ernő, Németh Andor, Lukács György, Balázs Béla, de vallási kérdésekről köztük soha nem esett szó.Tölük tehát nem hallhatta a „Smá Jiszráel” kezdetű imádságot.

József Attila „Smá Jiszróel” című verse az 1933-1936 közötti időszakban, tehát a költő életének utolsó esztendeiben keletkezett. Kézirata különös körülmények között maradt meg, megjelentetésére pedig mintegy hét évre rá került sor.

Íme a történet:

A magyarországi Országos Izraelita Leányárvaház vezetősége 1940-1943 között, Komlós Aladár szerkesztésében megjelentette az Ararát című, színvonalas, irodalmi, zenei és képzőművészeti írásokat

tartalmazó zsidó évkönyvet. Az 1941-es évkönyvben „Adalékok a magyar zsidó irodalom történetéhez” cím alatt került az olvasók elé József Attila addig ismeretlen költeménye, a „Smá Jiszróel”. A szerkesztőség „a félreértések elkerülése végett” lábjegyzet formájában hangsúlyozta: „A fiatalon elhunyt nagy magyar költő, József Attila őskeresztény vallású volt.” A lábjegyzetből az is kiderült, hogy az addig kiadatlan verset a költő nővére, József Jolán vitte az Ararát évkönyv szerkesztőségébe, s kérte, feltétlenül jelentessék meg. Felajánlotta anyagi hozzájárulását is.

A zsidó évkönyvben napvilágot látott költemény eredeti kéziratát ma a Petőfi Sándor Irodalmi Múzeumban őrzik.

# Egy kártérítés története

## Arje Singer elbeszélése



ahol puskalövés nélkül megváltozott a rendszere.

Egy pár évvel később csöngött a telefon otthonunkban. Külföldről hívtak.

– Itt Jancsi. A magyarok fizetnek kártérítést. Mondd hogy a pontos címét a szüleid házának, én majd beadom a kérelmet a nevedben.

# Budapest csillagos házai

## VISSZATEKINTÉS, EGYÜTT EMLÉKEZÉS

2014. június 21-én mintegy száz egykori budapesti csillagos háznál – ahova 1944-45-ben zsidókat toloncoltak – megemlékezéseket tartottunk. Az egész napos rendezvénysorozat több tucat aktivista közreműködésének köszönhetően 5-10 ezer résztvevőt vonzott a meleg nyári szombaton. Írásomban igyekszem bemutatni a program hátterét, az előkészítési szakaszait, a koncepció változásait, a szervezés során felmerülő kérdéseket és megoldásukat, a kompromisszumokat és kudarcokat, a civil kezdeményezések előnyeit és hátrányait.

### ..... Lénárt András .....

Sokan emlékezhetnek rá, hogy a kormányzat hozzáállása a holokauszt emlékeztetőhöz zavart keltően elentmondásos volt. Egyfelől emlékbizottságot hoztak létre, amely 2013 őszén több mint 1,5 milliárd forintot osztott szét egy hónap alatt kormányzati, önkormányzati, egyházi és civil szervezetek pályázatainak támogatására. Másfelől komoly közéleti vita bontakozott ki a kormányzat két nagyszabású tervezete, a Szabadság téri megszállási emlékmű és a „Sorsok Háza” emlékhely körül. A kikezdehető koncepcionális elképzelések és a megvalósításért felelős személyek megosztó szakmai munkássága olyan elhúzóó fűszertességet gerjesztett, amelynek egy kitüntetett pontján a legerősebb zsidó érdekvédelmi szervezet, a Mazsihisz látványosan összeütközött a politikai döntéshozókkal. (A szakítással közel egy időben jelent meg a csillagoshazak.hu honlap, a sikeres bemutatkozásban szerepe lehetett a társadalmi vita felhajtó erejének is.)

A kiélezett helyzetben az állami támogatás nélkül működő OSA Archivumra mint a CEU biztos költségvetésű tagintézményére kivételes felelősség hárult: azok helyett is fel kellett szólnunk társadalmi és történelmi kérdésekben, akiknek közvetlen feladatuk lenne, de nem merik, vagy különböző okokból nem tudják álláspontjukat képviselni. Ebben a környezetben jelentkezett az OSA Archivum a saját kezdeményezésével, 2014. január 27-én, a holokauszt nemzetközi emléknapján.

### Az ötlet

A 2013-as Budapest100 – nyitott házak hétvégéje rendezvényen az egyik részt vevő ház közössége gangkiallításon emlékezett meg az 1944. októberi nyilas hatalomátvételt helyi eseményeiről.

Először tematikus honlapot terveztünk, amelynek központi része a csillagos házak város térképre vetített interaktív képe volt.

A térkép elkészítése nem volt könnyű munka. Az utcanevek aktualizálása rendszerint nem okozott problémát, enél nehezebb volt követni az elmúlt hetven évben feldarabolt utcák házszámának változásait. A külsőbb kerületekben, különösen Óbudán akadt több kétséges eset, amikor az újonnan épült lakótelepek helyén próbáltuk elképzelni a régi utcák és dűlők nyomvonalát. A Klauzál téri vásárcsarnok helyrajzi számai és bejáratái is sok fejtörést okoztak. Már jó ideje ismert volt térképünk, amikor egy lakó jelezte, hogy a Teréz körút házairól rossz képeket töltöttünk fel, mert a háború után átszámozták egy szakaszát, így két számmal „elcsúsztak” az épületek.

Az egyik népszerű blogszerző így fogalmazott a térkép megjelenését követően: Közösségi térképre került az ösz-



szes budapesti csillagos ház. Meg fogsz döbbenni, mennyi ilyen volt a városban. Lehet, hogy te is csillagos házban töltöd a napjaidat. [...] Nekem most furcsa érzés arra gondolnom, hogy az előttem lévő ablakon rettegő emberek néztek néha ki az utcára, és nem azért, mint én, hogy szuvenírt vásároló japán turistának röhögjenek. Hanem hogy kifigyeljük, nem masirozik-e arra egy begerjedtebb nyilas különítmény.

### Figyelmet kérünk

A Facebook-oldal látogatottsága, a médiaszereplések és a személyes megkeresések száma alapján sikerült felkeltetnünk az érdeklődést. Ezek után a júniusi megemlékezések előtt olyan figyelemfelkeltő eszközökkel választanunk, ami az online médiát nem követő lakók figyelmét sem kerüli el. Hosszas vitát követően, önkéntesek segítségével a házkapuk felmatricázása mellett döntöttünk.

Április elején végigjártuk a házakat és kitéttük az értesítő matricákat, néhol A3-as méretű rövid ismertetőt is tartalmazó plakátokat. Fontosnak tartottuk az ösztönözést, mentegetőzés nélküli szembenézést, amely nem kicsinyíti elődeink felelősségét a zsidó lakosság tönkretételében. Szükségtelen lett volna finomkodni, amikor éppen a figyelemfelhívás, a vitára ingerlés volt a célunk.

Utóbb elmondható, hogy ez az akció váltotta ki a leghevesebb reakciókat. Sokan örültek, hogy végre a csillagos házakról is nyíltan lehet beszélni, és szívesen csatlakoztak a programhoz, mások, többnyire az üldöztetést átélő zsidók és leszármazottaik sérelmezték, hogy újra megbélyegzik őket. Követelték, hogy vegyük le a matricákat vagy ók maguk megtették. Habár számítottunk hasonló véleményekre, az indulatkitörések kezelése sok türelmet, kellő empátiát és komoly kommunikációs tevékenységet igényelt tőlünk.

Szembesíteni akartuk a mai lakókat azzal, hogy mi történt lakásaikban és házaikban hetven évvel ezelőtt. Úgy akartuk kissé erőszakosan ráébreszteni az embereket erre a felháborító eseménysorra,

hogy ne térhesse-nek ki előle. Ezért vállaltuk a provokációt, még ha sebez-karó is lehetett az előttem lévő ablakon rettegő emberek néztek néha ki az utcára, és nem azért, mint én, hogy szuvenírt vásároló japán turistának röhögjenek. Hanem hogy kifigyeljük, nem masirozik-e arra egy begerjedtebb nyilas különítmény.

### Így emlékezünk mi

A politikusoktól nem idegen az emlékmű-üdvözlés, csak hogy sajnos sokszor épp a lényegét tévesztik szem elől. A megemlékezések elképzelhető módjai között szerepelt az emléktábla ötlete is, amelynek formájára honlapunkon tettünk javaslatot, és kérés esetén a kivitelezésben is segítséget nyújtottunk.

Az első emléktáblát egy Teréz körüti ház falán helyezték el a lakók még a június 21-i emléknap előtt. A 2014-es választások idején Navracscis Tibor leköszönő közigazgatási és igazságügyi miniszter szintén elrendelte, hogy a frissen felújított Kossuth Lajos téri épületen emléktáblát állítsanak. A hatágú csillag motívuma helyett – amelyet túlságosan erős szimbólumnak tartottak a feszültséggel terhes emlékezet-politikai térben – a Holokauszt Emlékév kormányzati logójának használatát javasolták. Nem szóltunk bele döntésükbe, de felhívtuk az ügyintézők figyelmét, hogy a pulzus görbe szöges drótban folytatódó szimbólumát az Ismerős Arcok nevű szélsőjobboldali rockegyüttes használja.

### Önkéntesek és sikertörténetek

A „Csillagos házak 1944–2014” program leglényegibb eleme az emberek aktivitásán múlott. Kimondott sikermek gondoljuk, hogy felhívásunkra 206 házhoz összesen 239 visszaemlékezést, emléktörvényt küldtek el egykori vagy mai lakók. A beküldött és néhány napon belül a honlapon is olvasható szövegek hitelesítették kezdeményezésünket, megmutatták a téma létjogosultságát és a közös emlékezés fontosságát. A szervezés hónapjainban külön örömet okozott, amikor rajtuk keresztül régen egymást nem látott, halottnak hitt emberek találtak egymásra.



Az alábbi Facebook-levelezés egy kedves példája volt ennek:

A Király u. 85-ből jelentkezett az oldalon akkori nevén Fried Veronika nevű hölgy, aki feltételezi, hogy ő az utolsó túlélő. Örömmel közlöm vele, hogy én is ott laktam, emlékszem rá, komoly, értelmes lány volt, szemüveget hordott és a lépcsőháztól jobbra levő sarokban volt a lakásuk ajtaja. Az általa említett Osvát Zsuzsának nemcsak lánya, hanem kislánya is volt, János nevezetű – az lennék én. Akkor öt és fél éves voltam. Élek én is és a nálam 11 évvel idősebb Kati nővérem is. Szívesen kapcsolatba lépnék Veronikával.

### Zárszó

2015-ben nem volt az előző évihez hasonló méretű megemlékezéssorozat. Hollandia városaiban az egykori zsidó házak lakásbelsőiben 2012 óta minden évben családi hangulatú, beszélgetésekre épülő kétnapos rendezvényt tartanak. Mi is megpróbálhatnánk higgadtan, csendesen emlékezni. Kár, hogy nálunk proteszt alapon működnek a dolgok, vagy sehogy. ■

www.csillagoshazak.hu



FOTÓK: CSILLAGOSHÁZAK.HU

# Lányom és a kenyon

## EGY DINAMIKUS NAGYVÁROSI ÉPÜLETÉLMÉNY

Követem Hannát az új kenyon (bevásárló központ), a TLV-Fashion minden eddiginél tágasabb terein át. Hanna drága nagyon lelkes. Meg akarja mutatni nekem az új épületegyüttes iskoláját, melyet múlt héten a barátnőivel fedezett fel. – De ne vedd ezt, szól hátra, mikor észreveszi, hogy a mobilomat nyomkodom futás közben. – Mondtam, hogy riport lesz, de nem mindent írok le.

### ..... Fenyves Gabi .....

Közben elmondhatnád, miért is szeretted ezt a Gindi-féle építészetet – próbálkozom be először, de nem felel. Már kint járunk az utcán, ahonnan mozgólepcső visz fel egy felső szinten elhelyezkedő teraszos parkba. – De hol az iskola? – Nem, ez nem úgy néz ki. Ez egy óvoda, mely a kiírás szerint a nem túl romantikus hangzó Suk haSztionai (nagybani kereskedői piac) nevet viseli, emléket állítva a közelmúltig e helyen működött létesítménynek.

Különböző nyitott átjárókon haladunk át. Kifejezetten sivár, amíg odaérünk az iskola kerítéséhez, melyet somer (őr) őriz. Kekeckedik, hogy nem engedhet be, ja, hogy magyar nyelvű újság? Hohó, azt meg pláne nem! Csak az igazgató engedheti meg – nyitja mégis résnyire előttünk az ajtót. Egyenesen, aztán jobbra fel az irodákig. A folyosókon aztán belefeledkezve fotózni kezdem az üveges falú osztálytermeket. Ezekért jöttünk. Kár, hogy a mi iskolánk nem ilyen – sajnálkozik Hanna –, az inkább olyan, mint egy nagy kórház. Nagyon jó, hogy belátni a termekbe, hogy az órák alatt sem kell úgy éreznünk, mint ha el lennének zárva a világtól. Keressük a játszótérrel, ahonnan letátni a kenyonba. Egy lépcsőházba lépünk, még gondolom

is, hogy jó alibi az ór előtt, hisz valamerre mondta az irodákat. Azonban a következő emeleten nem nyílik az ajtó. Viszszamegyünk és kiderül, hogy minden ajtó csak egy irányba nyílik, azaz ki vagyunk zárva az iskolából, vagy inkább bezárva a lépcsőházba. A kis hajóablakszerűn nézegetünk be az iskolába, mintha egy akváriumban lennénk, tátogó halak. Akkor is hangtalan tátogunk, amikor végre feltűnik az ór, nyilván minket keresve, de sajna továbbmegy. Minden nagyszerűen hangszigetelt. Hanna pánikba esik, mire a mobilomon kiguglizom a titkárság számát, ismét feltűnik az ór. Végre észrevesz. Kölcsonősen megőrülünk egymásnak. Alibink tőkéletes, hosszú mardásunk oka, hogy a lépcsőház foglyaivá lettünk. Nem, már nem is kell engedély. Amiért jöttünk, az átlátszó falú osztályok már így is láttuk. Még kicsit körbenézünk az udvaron! Jó, persze, hogy nem fotózunk gyerekeket. Lenézünk az ablakokból. Alattunk a kenyon, az egész sok felhőkarcos objektum kiszolgáló részlegei, sporttermei.

Ahogy Hannának megígértem, fizetése-gem a cikkben való részvételéért egy éttermet meghívás. Felsikkant örömeiben, mikor az utcai oldal passzázsából egy távol-keleti étterembe lépünk. Imádja a zsuzit. Rajong mindenért, ami keleti. Húzott szeméi székegy nagyanyja tatáros vonásait idézik.

Leülünk a kirakat teljes hosszában végig húzóó asztalnál.

A Bauhaus, mely Tel-Aviv építészete-nek egyik meghatározó eleme, szintén távol-keleti, japán ihletettséggel – magyarul. Mi az a Bauhaus? – kérdez vissza. – A Bauhaust német építészek hozták létre a két világháború közt, a japán építészettől megismert formarendszert követve. A japánok arányérzéke olyan, mint az afrikaiak ütemérzéke. Építészeti esztétikája ezen letisztult arányrendszerre épül. A fasizmus elől menekülő, többségében zsidó származású mérnökök voltak azok, akik ezen új értékrend szerint, a Jaffa mellett növekedésnek indult, modern város felépítették. A Bauhaus az első olyan építészeti irányzat, mely teljes egészében elhagyja az ornamentikát. – Mi az az ornamentika? – kérdez közbe lányom kissé unott hangon. – Azok a stilizált levél- vagy növényformák, amikkel az épületek falait díszítették. – Ja, azok a giccsek dolgok? – Giccses?! Mit értesz az alatt? – Azt, ami valami akar lenni, de nem az – adja meg saját egyszerűségi nyelvén a vitathatatlanul helyes választ. Nagyon szemem a zsuzit – teszi hozzá, mikor végre megérkezik az áhitott adag. Halk, penge-geszt tradícionális zene szól, de az étterem plafonjáról a terem teljes szélességén körbehajlított hatalmas kivetítőn mozgó szí-



nek, formák az ultramodern Japánt idézik. Azért jó ez a TLV – mondja –, mert más. Amikor belépsz, olyan, mintha nem is Tel-Avivban lennél. – Megváltoztatja a hangulatodat? – próbálkozom egy számomra is értelemmel bíró meghatározással. De nem is hallja meg. – Miért jó az, ha nem olyan, mint Tel-Aviv? – térek vissza a még számára is követhető gondolatszálhoz. És nem is csalódom, mert azonnal válaszol: – Mert Tel-Aviv nem szép. Nézz ki, ez szép? – mutat a Hasmonaim útjának tülfelem, mert védelmembe veszem a szemem láttára felcseperedett várost. „Im tealmu, habeaja od lo taalem!” mondja hirtelen, azzal attól, hogy nem veszünk tudomást róla, a baj még nem szűnik meg. Nem értem, hogy ez a mondaság hogy kerül ide. Mi köze az előzőekhez? Hogy a tata-rozatlan, koszos város akkor is ott marad, ha én szépek látom? Ezen rágódom ki-felé menet az étteremből. Szellemem mindenben és mindehol szenvedélyesen összefüggéseket keres. – De aranyo-sak! – mutat most Hanna egy párra, kik egymáshoz göndörödve bámulnak ki az üvegen túli világra. Csak napokkal később jut eszembe ismét a megoldatlan talány, hogy vajon mit is akart mondani lányom azzal a mondással?

Mikor megkérdelem, nevetve néz rám: Ja, azt egy busz oldalán olvastam! ■

# Mire jó az építőkocka?

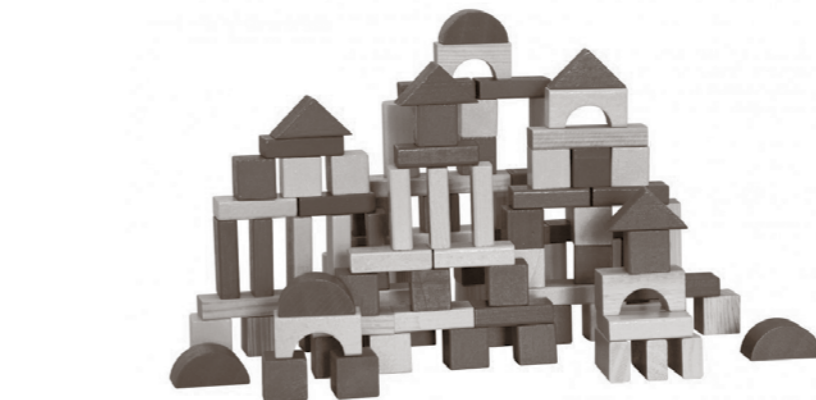
## A MOZGÁS, SZÓKINC S ÉS ÖNKIFEJEZÉS FEJLESZTÉSE AZ ÓVODÁBAN

Hogyan lehet, vagy lehet-e egyáltalán a gyerekevelést az építészethez kötni? A válasz: igen, lehet! Elég csak arra gondolni, hogy az egyik legalapvetőbb játék egy gyerek szobájában vagy óvodában nem más, mint az építőkocka. A különböző méretű és fajtájú kockák és idomok, amikből a gyerekek órákon keresztül építik a szebbnél-szebb tornyokat, hidakat vagy akár egész képzeletbeli városokat, talán a legfontosabb eszközei gyermekeink óvodaskori fejlődésének.

### ..... Singer Zsuzsi .....

Építkezés során a gyerekek olyan fontos alapkészségeiket fejlesztik, mint például a szókincs, a matematikai, fizikai és a magán- és társas (csapat-) munkára való készség. Míg a kicsik látszólag csak játszanak, agyuk valójában számos információt dolgoz fel, elemi ismereteket raktároz el. A kockák mérete, formája, súlya, de még azok tapintása is mind megtanítanak valamit az azokkal játszódó gyerekeknek. Minél többet foglalkozik a gyerekek ezekkel, annál jobban ismeri meg nem csak magának a kockának az adottságait, de azok viszonyát is a fizikai életben.

Kortól függően segítheti ezt a tanulási folyamatot a gyereket felügyelő felnőtt, aki a megfelelő szókinccsel és magyarázatot adhat a játékhoz, miközben egyensúlyról, emelő erőről, de akár gravitációról is magyarázhat neki. Persze nem egy iskolai fizika órára kell gondolni ilyenkor, hanem csak egy könnyed és egyszerű mondatra azzal kapcsolatban, hogy miért jobb az, ha a terjedelmesebb és súlyosabb elemek kerülnek alulra, vagy hogy vajon hogyan lehetne megoldani, hogy egye-



nem fog tudni összekapcsolható elemekkel megfelelően játszani, hiszen sem az ehhez szükséges szem-kéz koordinációja nincs még meg, sem az ujjcskáiban lévő izmok nem elég erősek ahhoz, hogy ilyen komplex feladatot végezzenek el. Ha azonban a gyerekeknek a megfelelő időszakban adjuk az ilyen építőelemeket, ezzel a ruhákon lévő gombok, cipzár és csatok használata is könnyebbé válik majd számukra. Ezt nevezzük finommotoros készségnek. A kirakós játékoknak ugyanilyen szerepe van a kisgyermek életében, csak éppen a kétdimenziós gondolkodást fejlesztik. Egyértelműen az ilyen kirakós játékok is először nagyobb

nem fog tudni összekapcsolható elemekkel megfelelően játszani, hiszen sem az ehhez szükséges szem-kéz koordinációja nincs még meg, sem az ujjcskáiban lévő izmok nem elég erősek ahhoz, hogy ilyen komplex feladatot végezzenek el. Ha azonban a gyerekeknek a megfelelő időszakban adjuk az ilyen építőelemeket, ezzel a ruhákon lévő gombok, cipzár és csatok használata is könnyebbé válik majd számukra. Ezt nevezzük finommotoros készségnek. A kirakós játékoknak ugyanilyen szerepe van a kisgyermek életében, csak éppen a kétdimenziós gondolkodást fejlesztik. Egyértelműen az ilyen kirakós játékok is először nagyobb

# Az emlékezés erejével

Háromszoros Golden Globe-, hét Bafta- és ugyancsak hét Oscar-díjjal Steven Spielberg *Schindler listája* című filmje 1994 óta az egész világon ismertté vált, és a rendező nevét, karrierjét a legmagasabb csúcsra emelte. Ugyan történelmi és életrajzi dokumentumként készült, de Spielberg zsenialitásának köszönhetően a film hatalmas művészi és pénzügyi siker is lett. A bevételekből Spielberg alapítványt hozott létre 1994-ben: a USC (Dél-Kaliforniai Egyetem) Shoah Foundation néven ismert projekt célja, hogy holokauszt túlélők, szemtanúk és embermentők tanúvallomásait örökítse meg videointerjúk formájában.

## ..... Schnapp Lea .....

Az alapítvány 2006-ban a Dél-Kaliforniai Egyetem Bölcsészettudományi Karának részévé vált USC Soá Alapítvány – Vizuális Történelmi és Oktatási Intézet (*USC Shoah Foundation – the Institute for Visual History and Education*) néven. A névváltoztatás az intézet kibővült célkitűzéseire is utal, melyek értelmében a szervezet az interjúkból készült oktatási anyagok használatával veszi fel a küzdelmet az előítéletek, az intolerancia és a fanatizmus ellen.

A Soá Alapítvány gyűjteményében jelenleg közel 53 ezer video látható, melyek a holokauszt és más genocidiumok például a ruandai és az örmény népirtás túlélőinek és szemtanúinak vallomásait rögzítik. Összesen 1 300 000 névvel, mintegy 800 000 képanyaggal, 70 000 kulcsszóval és 112 000 órányi rögzített vallomással egyike a világ legnagyobb digitális video-archívumainak.

Spielberg eredetileg csupán a tudományos kutatások segédanyagának szánta archívumát. Ennek megfelelően a gyűjtött anyaghoz szabad hozzáférést tett lehetővé a Soá kutatásával foglalkozó öt legnagyobb központnak, köztük a Jeruzsálemi Jad Vasem Intézetnek és a Los Angeles-i Wiesenthal-központnak, de a későbbiek során a Jad Vasemben és a washingtoni Holocaust Museumban ezek egy része a nagyközönség számára is elérhetővé vált.



1998-ban magam is az interjúalanyok egyike voltam. Közel húsz év elteltével elevenítem fel a történeteket, amelyeknek különleges aktualitást adott egy kedves vendég látogatása. Az interjú készítő Ben Cvi Lia tudomást szerzett arról, hogy néhány éve Jeruzsálemba költöztünk, és megszerezte a címet. Nemrég elhozta nekem az 1998 májusa óta őrt, az Új Keletben megjelent cikket, amelyből az alábbiakban idézni is fogok. Meglepetést és örömet szerzett velem.



Részletek az 1998. május 15-én megjelent írásomból:

„Steven Spielberg tulajdonképpen már 'megcsinálta' a karrierjét filmjeivel, úgy anyagilag, mint erkölcsileg. A *Schindler listája* – világsiker.

A mostani, ezekre menő interjúsorozat a Vészorkorszakot átélt emberekkel – az egész világon, nem csak Izraelben – vajon milyen célt szolgál? Mit jelent Steven Spielberg számára? És mit jelent számnakra, az interjúalanyok számára? Érdekes mondan ezt a legközelebbi barátok sem mondják el, akikkel már készítették hasonló videofelvétel interjút. Én viszont szeretném felhívni mások figyelmét is erre a lehetőségre, mert úgy vagyok informálva, hogy az interjúkra szánt alapítvány fogóban van, és most már az utolsó felvételeket készítik.

Ami engem illet, minden protekció nélkül jutott el hozzám Spielberg izraeli megbízottainak ajánlata. A jeruzsálemi központból telefonon megkérdezték, hajlandó vagyok-e 'kötélnék állni'? Néhány hét elteltével értesítettek a pontos időpontról, mikor jönnek ki hozzám, Haifára. Minden a legnagyobb rendben folyt le. Jól képzett személyek készítették a felvételt, irányították a kamerát, a világosító berendezést és egyéb technikai eszközöket.

Magát a 'nagyfőnököt' nincs alkalom meginterjúvolni. Egyelőre így csak saját elképzeléseimből indulok ki. Immár sok ezer a felvett anyag. Úgy érzem, itt mindenki jól jár. Mégpedig érdek nélkül. Hasznos a munkájukat végző személyeknek, akik többnyire a Soá-túlélők második-harmadik nemzedékéhez tartoznak. Hasznos a megörökítés: a 'nagyfőnök', úgy érzem, micvát gyakorol vele. Hasznos számunkra, a meginterjúvott alanyok számára, mert a videokazettánál a gyermekeinknek, unokáinknak, dédunokáinknak nyújthatunk valamennyit abból a korból, amelyet soha nem szabad elfelejteni.

Évekkel ezelőtt Claude Lanzmann járta a világot. Egyedül készítette interjút. Tizenkét évi munkával filmet készített. A közel tízórás film címe egyetlen szó: Soá. Felejthetetlen élmény. Meghatott Lanzmann gyengédsége a meggyötört emberek iránt, akiknek nehéz volt újra feleleveníteniük a múltat.

Lanzmann Soá-filmjének egyetlen jelenete mindig a szemem előtt van: a holoni borbély, aki hajvágás közben meséli treblinkai élményeit, az egyik részletnél úgy érzi, nem bírja tovább. Hangja elcsuklik, könnyeivel küszködik. Ekkor szólal meg Lanzmann gyöngéd, buzdító hangja: 'Kell, muszáj, légy erős, meg kell örökíteni, tovább kell adni, mert ez kötelesség...'.

Valóban nehéz órák voltak. Pedig a kamera előtt kényelmes fotelben ülve, saját lakásomban,

míg Ben Cvi Lia soá-túlélők második nemzedéke tagjaként türelmesen tette fel az előírt kérdéseket. Itamár, egy szabre fiatal-ember volt a technikusk. A négyórás interjú perceknek, vagy éveknek tűnt – ki hogyan érezte. Majdnem minden terv szerint történt. Könyveim még csordogáltak arcomon, amikor Lia arra kért, meséljek még.

– Apai Kun nagyapámnak hét unokája volt. Én egyedül maradtam életben. Íme, egy elfelejtett kis történet: apám bordó bársony imaszij-zacsokját a behímvett monogrammal örzöm hosszú évtizedek óta. (Ez is látható a videofelvétel.) Miért nem vitte magával a végállomásig, Auschwitzig? Hogy talált rá apám testvérbátyja – aki a védett házból elsőként jutott Félegyházára – a bársony imaszij-zacsokóra a gettó lomjai között?

Amikor a gettóból batyuinkkal a kecskeméti téglagyárba hurcoltak bennünket, apámat és még egy pár férfit kiválasztottak és ott tartották a gettóban maradt bútorok elhordására. A kecskeméti téglagyárba való száműzetés első két napján nem tudtuk, hová tűnt az édesapám. A harmadik napon az egyetlen rajta lévő véres ingben, agyonkinozva jött be. Csomagjainkat otthagyták a gettóban. Apámnak nem volt többé imaszija. Én örzöm a megtalált imaszij-zacsok titkát. Most az interjúval továbbadtam.

Ha férfi lennék, elmondanék egy kádist. Így azazl fejezem be, hogy 'jizkor Elohim'.

... Ekkor lépett be az ajtón Jeruzsálemből érkezett gyermekeim és unokáim egy csoportja. És én könnyeim között rájuk mosolyogva megvigasztalódtam. Ilyenkor mondjuk, hogy az egyik szemem sír, a másik nevet. Kőrém telepedtek a gyermekek, és elmondták, milyen volt a soát átélő szülők gyermekeinek lenni. Az unokák pedig hősöknek tekintik a soát átélt nagyszülőket. Efrát, Rochele és Méráv voltak jelen. Szépen beszéltek. Rochele valószínű rám, a száftára hasonlít, mert túllépte a neki szánt percekét...

Úgy érzem, ebben a filmben sok mindent elmondtam, amit még nem meséltem el senkinek sem. Istennek hála, hogy erőt adott a feladathoz, de amikor befejezték velem az interjút, úgy éreztem, hogy jaj, valamit még el kellett volna mondanom. Bizonyára mások is így voltak velem, de... elégedjünk meg azzal, amit Isten kegyelméből el tudunk mondani.

Minden elismerésem Spielbergnek ezért a nagyszerű elgondolásért és kivitelezéséért. Minden elismerésem a tervet végrehajtó segítőknek. Ezúton is köszönöm Liának és Itamárnak.

Remélem, ha három-négy hónap múlva – ahogyan jelezte – megkapom a kazettát és megnézhetem gyermekeim körében, elégtétel lesz számomra."

A fenti részlet az Új Kelet ünnepi számában jelent meg, Izrael 50. születésnapján. Különleges jelnek vélem, hogy most, amikor az újkori zsidó állam születésének 70. évfordulójára készülünk, éppen egy húsz év előtti történetet eleveníthettem fel. Talán emlékeztetőül, hogy semmi, de semmi ne merüljön feledésbe... ■



Sok elmeséletlen élmény maradt még a tarsolyomban, és bármit mesélek, valahogyan mindig ugyanarra a pontra kerülök vissza: azokra a soha nem felejthető időkre. Ezért elnézést kérek az olvasótól, hogy mai mondanivalóm is a soával volt kapcsolatos, noha most talán kicsit másképpen...



Visszatérve a Steven Spielberg kezdeményezésére indított projektre, még elmesélném, hogy néhány éve, a soá hivatalos emléknapiján leányommal, két unokával és két dédunokával látogattunk a Jad Vasembe. Kiállításat láttunk a vészátélt munkáiból, virágot kaptunk, beszédeket, vizsaszemlékezéseket hallgattunk meg, majd az *El malé ráchámim* imádságot. Dédunokáim, Ráchel és Cipi 14, illetve 13 évesek voltak abban az évben. A megható beszédeket, jeleneteket látva-nézve, dédunokáim figyelmes-meghatott arcára tekintve, felötöltem bennem, hogy noha én magam sokadszor hallom az emlékezés szavait, sokadszor élem át a keserű kollektív és egyéni emlékeket, a kislányok számára ez most egészen új élményt jelentett, bár lényegében mindig ugyanaz marad.

Már gyakorolt idegvezetőként próbáltam a két kis újoncnak megmutatni mindazt, ami a Jad Vasem fontossága, szerepe, mondhatni hivatása a jövő nemzedékei számára. Teremről teremre jártunk, miközben meséltem.

Így jutottunk el az intézmény dokumentációs központjába, a Cvia terembe, ahol a modern technika vívmányai, a hosszú számítógépesorok tárolják a történelem legsötétebb epizódjának tanúságait. Az egyik számítógépben unokám felfedezte a Ben Cvi Lia és csoportja által rögzített visszaemlékezésemet.

Ott álltunk a képernyő előtt, fülhallgatóval, mi, a pusztulásra ítélt család négy nemzedéke, és hallgattuk a megrázó vallomást. Könnyeztünk mindannyian, a lányom, az unokáim, a dédunokák és jómagam. Ott, a Cvia teremben a következő generációk is meg fogják majd találni Schnapp Kun Lea élettörténetének legsötétebb fejezetét...

Később elmeséltem a dédunokáknak az éppen látott-hallott tanúságtétel élményeit, illetve azt, hogyan került személyes tanúságtételem a Jad Vasem számítógépes adattárba.

Akkor, ott, a Cvia teremben választ kaptam arra a kérdésre, hogy miért is volt szükség a húsz év előtti felvételekre. Dédunokáim könnyei voltak a válaszok. Élő és nagyon drága bizonyítékok.

Lányomnak, unokáimnak, dédunokáimnak és nekem is nagy élmény volt a fentebb elmesélt epizód, amely mintegy hangsúlyozta, hogy a vészorkorszak után született nemzedék is szükségesnek, kötelességének érzi az emlékezést és velünk, túlélőkkel együtt köszöni Steven Spielberg, Claude Lanzmann, Lia Ben Cvi és a sok száz névtelen önkéntes munkáját, mert fontosnak vélték időben rögzíteni a tanúvallomásokat. Hogy semmi se menjen feledésbe... ■

# Mózes, az örökkévaló és a fluxuskondenzátor

Nem vendégcsalogató túlzás volt az időutazás emlegetése a *Talmud nem csak Nőknek* sorozat *Időutazás Mózes* című előadásának meghívójában. Mózes az Örökkévaló tényleg úgy repreti az idősíkok között, mint a Doki Marty McFlyt a *Vissza a jövőbe* filmekben. Ha Mózesnek nem is a szüleit kellett megmentenie, az ő időutazásai sem tanulság nélküliek.

## ..... Keller-Alánt Ákos .....

A *Talmud nem csak Nőknek* előadása a Kőleves vendéglőben volt, és már a beszélgetés kezdete előtt időutazásban volt része a közönségnek. A Kazinczy utca 41. alatt ugyanis 1900 és 2002 között kóser mézszárszék és hűsüzem működött. A húszas évektől 1957-ig Rebenwurz Izidor és Rebenwurz Salamon működtették az ortodox előírásoknak is megfelelő hentesboltot: tőlük vette azt át Berkovits Mihály és felesége, majd Kóvári Dezső működtette itt a húsfeldolgozót 2002-ig. Kóvári költöztette át a boltot pár sarkokkal odébb, a Dob utca 35-be, ahol ma is működik a kóser hentes. Az étteremben nem csupán a dekorációnak megtartott régi üzletviteli könyvekbe lehet belelátni, de két százéves Talmudka is volt lehetőség belelapozni.

Az este egyik vendége, Komoróczy Szonja Ráhel az MTA kisebbségkutatója, jiddisista és a magyar-zsidó kultúrtörténet kutatója volt, aki az immár hagyományos első kérdésre (mit jelent neki a Talmud?) azt mondta, tulajdonképpen mindig mást. „A mai témánk kapcsán az jutott eszembe, hogy a Talmud valójában ablakot jelent egy kor gondolkodásának megértésére. Hiszen egy több nemzedéken keresztül zajló vita jegyzőkönyve a Talmud, amiből így nem csak magáról a vallásról, hanem a különböző korokról is sokat tanulhatunk.”

Farnadi-Jeruzsálemi Márk, Jeruzsálemben élő szajfer (szofer, Tóra-író) és íráskutató elmesélte, hogy a Sinai-hegynél a kinyilatkoztatáskor két Tórárt kapott a zsidó nép: az írott és a szóbeli tant. A kinyilatkoztatáskor minden zsidó jelen volt, így a Talmud, Akiva ben Jozsef a neve, aki minden ékecske kapcsán halomnyi törvényt fog majd tanítani." Így szölt Mózes: „Világ Ura, ki tartóztat fel?” Ezt felelte neki: „Van egy ember, aki számos nemzedék múlva él majd, Akiva ben Jozsef a neve, aki minden ékecske kapcsán halomnyi törvényt fog majd tanítani." Így szölt Mózes: „Világ Ura, mutasd meg nekem!” Ezt felelte: „Fordulj meg!” Mózes nem, és leült Akiva tanítványainak nyolcadik sora mögé. De nem értette, amit mondtak. Ekkor elhagyta minden ereje. Egyszer olyan ponthoz érkezett Akiva, amellyel kapcsolatban tanítványai megkérdezték, honnan tudja, és ő így válaszolt nekik: „Ezt a tanítást Mózes kapta a Sinai-hegyen (halakha le-Mose mi-Szinaj).” Ekkor megnyugodott Mózes.

Visszament Mózes, és odafordult a Szenthez, áldott legyen, és azt mondta: „Világ Ura, itt van egy ilyen ember, és mégis rajtam keresztül adtad a Tórárt?” Így felelt: „Maradj csendben, így jutott eszembe.” Erre Mózes így szölt: „Világ Ura, megmutattad a tanítását, mutasd meg jutalmát is!” Így felelt: „Fordulj meg!” Mózes megfordult, és látta, ahogy Akiva húsát egy hentesnél mérik. Mózes felkiáltott: „Világ Ura, ez a Tóra és ez a jutalma?!” Az Örökkévaló így felelt: „Nyugodj meg, így jutott eszembe.”

Rává mondta: hét betű van, melyen három(-három) tuskének kell lenni. És ezek azok: sin, ajin, tet, nun, zajin, gimel, szóvégi cádi (összeolvasva SaATNeZ GeC).

**2. bT Zevahim 82a**  
[R. Joszi ha-Gilli R. Akivának], „Ha egész nap ezeket magyarázod, akkor sem fogok rád halgatni.”



»megtesszük és meghalljuk«, azaz akkor is megtesszük azt, ami az írásban van, ha az okát nem értjük. A Tóra örök, és alávétjük magunkat az Örökkévaló akaratának – tette hozzá Komoróczy Szonja. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy különböző korokban már nem tudunk mit kezdeni a Tóra egyes részeivel, hiszen ma már a szemet szemért elvet például nem lehet szó szerint értelmezni.

„Valójában a Tóra változik, mert minden nemzedék a saját bölcséinek szavához igazodik. Ahogy haladunk előre, úgy nyílik ki a Tóra és a Talmud. Akiva idejében már más köntösben jelent meg az írás, mint Mózes idejében. Akiva és a hozzá hasonló tudósok munkájának köszönhetően az írás olyan rétegei váltak ismertté, amelyek addig nem. Ezért nem érthette Mózes, miről beszél Akiva” – magyarázta Farnadi-Jeruzsálemi Márk. Ráadásul Mózesnek különösen nehéz dolga lehetett Akiva jesivájában, mert Akivát tartják a szóbeli tan atyjának.

„Amikor a rómaiak idején meghalt több tízezer Talmud-tudós, a teljes következő generáció rajta keresztül kapta meg a szóbeli tant. Ő valóban minden kis apróságból törvényt faragott.” Akiva amúgy meglehetősen kitartó volt. 40 éves korában döntötte el, hogy a vallás szerint fog élni, ennyi idősen ült be a kisgyerekek közé a jesivába, és csak hét év tanulás után ment haza. Felesége azonban megvárta és kitartott mellette, még akkor is, mikor Akiva saját életével fizetett elhivatottságáért.

Az időutazás visszaterő elem a rabbinikus irodalomban, mert nem elvárás, hogy a Tórárt az elejétől a végéig „kronológiában” kelljen olvasni, magyarázta Komoróczy. „Ez néha alig észrevehető, máskor egészen abszurd helyzeteket terem. A Tóraadás előtt élt emberekől is elvárják, hogy a parancsok szerint éljenek, de a Talmudban olyan emberek is találóznak, akik évszázadnyi különbséggel éltek. Azonban ezzel új értelmezési keret is megnyílik a szövegnek.”

Az idősíkok összecsúsztása gyakori eszköz, a 19. század vége felé Eszakklet-Magyarországon bevett történet volt, hogy az egyiptomi fogság idején azért tudott megmaradni a zsidóság, mert jiddisül beszéltek. Komoróczy szerint a rabbi fejében logikus volt a történet: az Egyiptomban élő zsidók azért maradtak meg, mert saját nyelvükön beszéltek, ezért a korabeli zsidóknak is meg kell tartaniuk a saját nyelvet. Az, hogy Egyiptomban nem beszélhettek jiddisül, nem volt probléma a tanítás szempontjából.

Hiába a haladás, az idő relativitása és a Tóra alkalmazása a mindenkori igényekhez, a hagyomány mindig az egyik legfontosabb értéke lesz a zsidóságnak. Farnadi-Jeruzsálemi Márk ezt egy Blau La-jostól, a rabbi képző igazgatójától származó idézettel támasztotta alá: „Egy tincsepp hagyományt többet ér, mint egy tintatartályt élelemjelenség; és egy szem igazság tanulságosabb, mint egy véka feltevés.” ■

# Programok az építészet jegyében

A téli hónapokban nem mindig kedvez az időjárás a kinti csatangolásnak, márpedig ha épített környezetünket akarjuk megismerni, akkor a séták, túrák, vagy a kötetlen nézelődés és táblaolvasgatás az egyik leghatékonyabb módszer. Szerencsére azonban Izrael bővelkedik a múzeumokban és egyéb izgalmas belső terekben is. Ezek közül válogattam e havi számunkban.

## Dizájn Múzeum, Holon

November 28-tól fél éven át megtekinthető legújabb kiállításuk: a *Je t'aime – Ronit Elkabetz* a színház, a mozi és a divat világába vezet minket ennek a különleges művésznőnek a hagyatékán keresztül, a múzeum épülete azonban önmagában is megér egy látogatást. Ezenkívül ki mondta, hogy ha az építészeti érdeklődés nem szabad a határterületeivel kezdeni az ismerkedést?

<http://www.dmh.org.il/exhibition/exhibition.aspx?pid=48&catId=-1>



## Munio Gitai Weinraub Építészeti Múzeum, Haifa

A Bauhausról és Izraelről azt hiszem, mindenkinek Tel-Aviv jut eszébe, azonban a műfaj egyik mestere, azon kevés zsidók egyike, akik a berlini Bauhaus iskolában tanultak, Haifán élt és alkotott. Fia közbenjárására apja volt stúdióját alakították át az első ilyen témájú izraeli múzeummá. Állandó kiállítás mutatja be Munio Gitai Weinraub munkásságát, és évente két időszakos látást is van. A legújabb december 23-án nyit, és egy Maale Adumim melletti beduin iskolát mutat be. A projekt különlegessége, hogy egy olasz alapítvány finanszírozásában csupa újrahasznosított és helyben elérhető anyagból húzták fel az iskolát – vagyis leginkább homokból, sárból és régi autógumiből épült.

A múzeum csak kedd, szerda és péntek délelőtt van nyitva, úgyhogy ha Haifán jártok, előbb ezt nézzétek meg, és csak utána a Bahai kerteket!

<https://www.muniogitaimuseum.com/exhibitions>



## Bauhaus tőrak, Tel-Aviv

Biztos majdnem mindenkinek megvolt már, mégse tudtam egy ilyen irányultságú ajánlóból kihagyni a klasszikus Bauhaus élményt, aminek a legnagyobb szakértője egyérelműen a Bauhaus Központ. Túr-



ik ugyan fizetősek – a rengeteg ingyenes program mellett a fejenkénti 80 sékel soknak tűnik –, de elhiszem nekik, hogy ők értenek a témához a legjobban. És hátha mondanak olyat is, amit máshol még nem hallottatok. A kétórás séta héber, angol, orosz, német, olasz és francia nyelven is elérhető – ráadásul remek programjainkat vendégeskedő barátoknak is!

<http://www.bauhaus-center.com/tours.php>

## Városnézés szombatontként, Jeruzsálem

Valahogy úgy van, hogy sok dolog, amiért Tel-Avivban fizetni kell, Jeruzsálemben ingyenes. Most nem fogok tényfeltárási riportot írni ennek okairól, azt hiszem, sokatoknak van elképzelése arról, hogy milyen tényezők lehetnek a jelenség hátterében. Mindenesetre az önkormányzat által szervezett szombati túrák nagyon izgalmasak, és ha már Jeruzsálem, akkor



természetesen figyelnek arra is, hogy ne sértsék meg a szombatot (csak azt kell megoldani, hogy délelőtt 10-kor, vagy 11-kor már ott legyünk menetkészen a Safra téren). A januári-februári tematikus séták a következő témákat fogják körüljárni: a város a brit mandátum idején; Etiópia utca (a gyönyörű etióp templommal, zöld pázsitos, szökőkutas villákkal és Ben Jehuda lakóházával); Cion-hegy és a Kidron-völgy.

A Kidron-völgy – azon kívül, hogy a második templom idején temetkezési hely volt és rengeteg érdekes sír van benne –, egészen a Holt-tengerig vezet. A szerző egyik álma végigmenni rajta, de azt hiszem, ez egyelőre több ok miatt lehetetlen, és telen a lehetséges árvizek miatt másnak sem ajánlanám.

<https://www.itraveljerusalem.com/trs/tour-ethiopia-street/>

## Karácsonyi vásár és felvonulás, Názáret

Mióta Izraelben élek, a karácsonyról alkotott képem alaposan átalakult, és egész nosztalgiaiával tudok gondolni még a karácsonyi vásárookra is – és ezzel magamat lepem meg a legjobban. Persze ha valaki december 20. tájékán átröppentene egy bő félóra a Vörösmarty térre, biztos elmúlna az érzés. Mindenesetre valószínűbb, hogy karácsony tájékán itt leszek, és addigra már épp kiheverem a hanukai fánk-támadást – így ellátogathatok egy helyi karácsonyi vásárra. Ha valakiben hozzám hasonlóan felébred az érdeklődés, az december 18-22. között ellátogathat Názáretbe, ahol az amúgy is gyönyörű óvárosban az amúgy is mindig ott levő bazár mellett karácsonyi vásár is van, 23-án pedig hagyományos felvonulással koronázzák meg az ünnepi készülődést.

<http://www.nazareth360.com/event/nazareth-christmas-market-festival-2017-dec-18-22>



## Óváros, Beer Seva

Amikor egy ismerősöm ajánlására nem csak keresztülrohantam a sivatag fővárosán, és nem csak a nyüzsgő, csodálatos piacra szántam egy kis időt, hanem az otománi birodalom idején épített óvárosig is elszéltam, igazán meglepő élményben volt részem. Hunyorítottam egy kicsit, kizártam a homokdűnéket és a felhőkarcolókat a látóteremből, és úgy éreztem, hogy az ötven évvel ezelőtti Neve Tzedekben vagyok! A törököknek stratégiai fontosságú volt az amúgy már a bibliai időkben is létező település, mert ezzel a helyőrséggel tudták kordában tartani a lázadó beduin törzseket. Ahogy az lenni szokott, a helyőrség kisvárossá fejlődött az előző század fordulójára, ezután azon-



## B'NAI B'RITH a netanjai Löw Immanuel Páholy hírei

Beszámoló a Margoa Hotelben elhangzott előadásokról

A B'nai B'rith netanjai Löw Immanuel páholjának a Margoa Hotelben tartott ünnepségét Káin Aviva elnöknő nyitotta meg. Felemelő találkozás volt a hosszú nyári szünet után.

Az elnöknő volt egyben az est előadója is: montenegrói útja során szerzett élményeiről számolt be.

A kivetített fényképeknek köszönhetően a közönség maga is „ellátogathatott” a „Fekete hegyek országába”, mely megannyi természeti szépségéről híres. Megtudhattuk, hogy Horvátország és Albánia között terül el, és 14 ezer négyzetkilométeren mindössze 700 ezer lakos él. Montenegró Jugoszlávia széthullása óta, 2007-től független ország. Hatalmas, büszke fenyveseit, széles fennsíkjaikat, számtalan tengerszemét nemzeti parkok veszik körül. Egyiküket, a Biogradska Gora parkot az UNESCO a Világörökség részeként tartja számon. A vetített képek szinte meglepően: megismerhettük az Adriai-tenger felé nyíló Kotori-öböl szépségeit is, ahol sétahajók és privát jachtok ringatóznak a vízen, a partot pedig velencei stílusban épült paloták és templomok szegélyezik.

Leob Akiva köszönte meg az előadást. Zárszót Grünbaum Gyuri mondott.

\*

A következő estet a humoráról közzismert Szezáli Simon író, színész, operatőr és idegenvezető tartotta.

Viccei, történetei, könyvéből felolvasott írásai vidám hangulatot árasztottak. Sajnálattal vettük tudomásul, hogy bejelentése szerint ez az előadás egyben a „hattyúdala” volt, mi azonban nagyon bizunk benne, hogy – mint sok-sok esetben a világtörténelem során – többször megismétlődhet ez a hattyúdala is.

Az estet megköszönte, szép idézetekkel tarkította, és zárszót mondott Leob Akiva.

Egervári Vera

ban kikerült a városfejlesztés fókuszából és sok-sok éven keresztül nagyon elhanyagolták Beer Sevát. Most azonban úgy tűnik, életbe lépett a terv, hogy valóban sivatagi Neve Tzedeket csináljanak majd a kissé lepusztult negyedből. Szerintem rendkívül izgalmas ötlet időnként ellátogatni, hogy nyomon követhessük a folyamatot.

<https://www.touristisrael.com/beer-sheva/2934/>

# A mezőtárkányi zsidó temető

## ELKEZDŐDÖTT A RENDBEHOZATAL

Mezőtárkányban fontos a zsidó lélek. Az ezerhatszáz lelket számláló Heves megyei településen nagy a tenni akarás, azonban az önkormányzat évente csak néhány alkalommal tudja önerőből lekaszáltatni a fűvet a temetőben.

A harminckét sírkövből mindössze három nem döntött le az idő. Tóthné Szabó Anita polgármester elmondta, hogy emberek végső nyughelyeit nem lehet ilyen rossz állapotban hagyni.

Pásztor István alpolgármester felvette a kapcsolatot a Mazsihisszel, ahonnan segítség érkezett a sírkövek helyreállításához. Az alpolgármester elmondta, hogy az itt nyugvó emberek között sokan mozdítottak előre a falu életét.



„A facsemetéket most ültettük, és terveink közt szerepel ülöpadok és tájékoztató táblák kihelyezése. Szeretnénk megőrizni a méltó nyughelyet, de önerőből nem vagyunk képesek rá. Kis település vagyunk, és minden segítségnek örülünk. A legnagyobb feladatunk jelenleg a temető körbekerítése, amivel egyelőre parkoló pályára álltunk, de büszkék vagyunk arra, amit eddig elértünk.”

Várdi Richárd

A szerző elérhetősége: [icsa55@gmail.com](mailto:icsa55@gmail.com)



# Ismét kigyúlnak a hanukai fények

## EGERVÁRI VERA VÁLOGATÁSA AZ EGYKOR MEGJELENT ÚJ KELETEKBŐL

A szabadság ünnepe. Ismét elmondhatjuk az első estén: „Áldott vagy Te, Örök Istenünk, Világ Ura, ki csodákat művelt őseink idején, az akkori idők ezen napjaiban!”

Itthon vagyok Izraelben, drága szép országunkban, körülöttem gyermekeim, unokáim, dédunokáim. Gyűjtjük a chanuka-gyertyát. Boldog vagyok, meghatottan nézem szép, nagy családomat. Ilyenkor nem lehet nem gondolni a régi otthonra.

Ha lehunyam a szemem, ilyenkor mindig magam előtt látom az egykori chanukákat, amikor otthonunkban kigyúltak Chanuka fényei.

Látom fiatalon özvegyen maradt Édesanyámat, amint körülveszi mind a 12 gyermeke, és Ő boldog, szeméből örömkönnyekek perengnek. Azok is mindig eljöttek az ünepre, akik már felnőtté váltak.

És mondjuk az áldást. A gyertyák fényénél énekeljük a chanukai dalokat, gyönyörű, csengő hangon. Szárynal a sok szép dal. És látom a hófehér abrosszal terített asztalt, rajta a tálakban felhalmozott finom fánkokat is, amelyeket Édesanyánk sütött nekünk. Aztán a játék. Forog a trendelli. Mindenkinek jut a dióból, a sok finomságból...

Aztán a későbbi chanukákra emlékszem, amikor titokban gyűjtöttük meg a gyertyákat, hogy senki ne lássa az ablakból kiszűrődő fényeit... Amint kinyitom a szemeim, elönt az öröm érzése. Ismét szabadon loboghatnak a lángok, szállhat a dal. A körülöttünk lévő házakban szomszédaink ablakából is láthatjuk a chanukiát, a sok színes gyertyácskák fényeit. A gyermekek ismét játszanak, ismét pörög a trendelli. A terített asztalokon fánkok,



narancsok, datolyák... A hazai föld áldott termései. Érezzük: Ám Jiszráel cháj. Izrael népe él.

És nyolc napig mondjuk az áldást: „Ezeket a lángokat a csodákért, csodatettekért, a szabadulásért és a hadba szállásért gyűjtjük, mindazért, amit őseinkért tettél annak idején, ezekben a napokban, szent papjaid által Chanuka nyolc napján. Szentek e lángok: nem szabad használnunk, csak szemlélnünk őket. Így adozunk hálával és dicsőréttel nagy Nevednek csodáidért, csodatettekért és szabadításodért.” (Sároni Simon fordítása.)

Kívánom, hogy a zsidóság – úgy Erec Jiszráélben, mint az egész világon – szabadon gyűjthassa meg a chanukai gyertyákat, és átérezze a szabadság ünnepét.

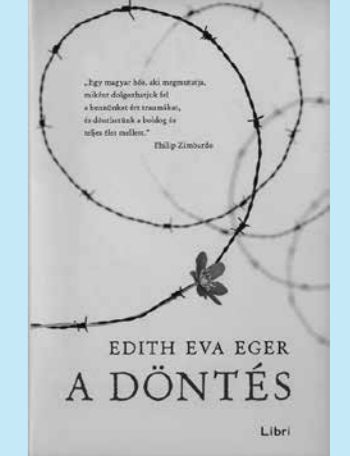
Chág urim száméach! ■

Rabanit Müller Olga z.c.l

## EGY NEM SZOKVÁNYOS KÖNYVAJÁNLÓ...

Edith Eva Eger

# A döntés



Még soha nem írtam könyvajánlót. Most is egészen szokatlan módon talált meg ez a felkérés: a tel-avivi tengerparton egy napágyon, kezemben Edith Eva Eger: *A döntés* című könyvével, egyszer csak azt kérdezte tőlem Vadász Évi: Tudsz imi? – Óhhhh hát jártam suliba, többre is, de mire is gondolsz? Hezitáltam, mit válaszoljak. De máris érkezett a következő kérdés: Írnl egy könyvajánlót a könyvhöz, amit épp olvasol? Gondolkodás nélkül mondtam igent, hogy miért, azt most megosztom Veletek.

Nemrégiben a neten szembejött velem az *On The Spot* legújabb adása, amiben egy 90 éves hölgyet mutattak be, aki, miután 16 évesen Auschwitzba hurcolása után végignézi, hogy az édesanyját Mengele a gázkamrák felé irányítja, meg aznap este Mengelének táncol a barakkban. Túléli azt, amit mi elképzelni sem tudunk, majd a nulláról újrakezdi az életet Amerikában, és végül doktori címet szerez pszichológiából. Céljává válik, hogy a traumát átélt embereknek segítsen.

Az alig egyórás műsor teljesen beszippant, magával ragad, és miközben nézem, már rendeltem is meg a könyvet a neten, mert tudom, nekem ezt olvasnom KELL. Amikor a kezembe veszem a könyvet, olyan vagyok, mint egy kislány, aki a régóta áhított hajasbabát kapja meg. Lehet, hogy hülyén hangzik, de szinte sugároz a könyv, és azt érzem, most azonnal el kell kezdenem.

Ahogy nekikezdek az olvasásnak, megszűnik a külvilág, ahogy a filmen keresztül, úgy a könyvvel is magával ragad Ed; az elképesztő személyisége, életstílusát, a világlátása és az a szeretet, ami árad belőle.

Órákon és hosszú oldalakon keresztül tudnék írni, idézeteket sorolni a könyvből, mert rengeteg olyan mondat van benne, amit ha megfogadnánk, akkor egészen másmilyenek lennének a hétköznapijaink, és másképp néznék a minket ért veszteségekre, traumákra, fájdalmakra, vagy csak a hétköznapi bosszúságokra. De ezt megtette számtalan szokványos könyvajánló, mindenki elolvashatja őket.

En inkább csak azt mondom, nekem olyat adott ez a könyv amit előtte soha más könyv. Nem egyszer csorogtak a könnyeim olvasás közben, sokszor meg azt éreztem, szinte szárnyalok, de leginkább képtelen voltam letenni és azt kívántam, hogy soha ne érjen véget. Ahányszor a kezembe veszem, olyan, mintha terápianál lennék a szerzőnél...

A könyv olvasása közben megtanultam, a DÖNTÉS a miénk. Ed azt mondja: „Fájdalmas tapasztalatunk nem teherterhel, hanem ajándék. Perspektívát és értelmet adnak nekünk, lehetőséget arra, hogy megtaláljuk egyedi célunkat és saját erőnket.”

Ezt a könyvet mindenkinek ajánlom, mert tanulhatunk, töltekezhetünk, változhatunk általa és legfőképpen dönthetünk. Ahogy Ed mondja: „Drágam, dönthetsz úgy, hogy szabad leszel!” és egy grand battement...

Ha elolvastad, majd megérted...

Horti Zsófia



# 10 érdekesség az új eilati repülőtérrel

## 2018 ELEJÉN NYITJÁK MEG A RAMON REPÜLŐTERET

A 34 000 m<sup>2</sup>-es légikikötő az állam megalapítása óta az első olyan repülőtér, amely kizárólag polgári célokra épül. Az elsősorban a Vörös-tenger miatt ide utazó turisták kiszolgálására készülő beruházás hivatalosan az Ilan és Aszaf Ramon Nemzetközi Repülőtér nevet viseli. Alább 10 pontba gyűjtöttük össze a repülőtérrel kapcsolatos legérdekesebb információkat.

**1.** Különleges fekvés: a légikikötő a Negev-sivatag déli részén, a Timna-völgyben épül, ahol már Dávid és Salamon király idejében is aktív rézbányászat folyt és jelentős erődítmény állt. Az üvegborítású terminálból fantasztikus kilátás nyílik majd a gyönyörű tájra.



FOTÓ: WIKIPEDIA

**2.** Környezettudatos tervezés: a repülőtér épülete harmonikusan illeszkedik a tájba. Formája egy sivatagi sziklát idéz, és úgy alakították ki, hogy folyamatosan árnyékolja önmagát, jelentősen csökkentve így a hűtéssel járó energiafelhasználást és költségeket. A belsőépítészeti megoldások is figyelemre méltóak. Az egyszintes, lebegő hatást keltő kialakítás folytán az induló és érkező utasokat csupán a bútorzat választja el, így a kilátás mindenki számára zavartalanul élvezhető lesz. A tervezés Mose Tzur és Man Sinar építészek munkája.

**3.** Megközelíthetőség: a Ramon repülőtér az eddig Eilatot szolgáló másik két légikikötő munkáját veszi át. Az egyik a város szívében épült J. Hozman repülőtér, a másik az Eilattól 60 km-re fekvő Ovda repülőtér, mely sokáig csak katonai feladatokat látott el, és csak az utóbbi években kapcsolódott be a polgári gépek fogadásába. A Ryanair járatai Ovdára érkeznek, ahonnan még egy óra eljutni a városba. Az új légikikötő csak 18 km-re fekszik Eilattól, és támogatott árú iránytaxik közlekednek majd a repülőtér és a város között. Turisztikai szakemberek azt remélik, hogy a könnyű megközelíthetőség vonzóbbá teszi ezt a desztinációt a turisták számára, és új lendületet kap az eilati turizmus. Az 1980-as és 90-es években Eilat külföldön is népszerű nyaralóhely volt, az utóbbi időben azonban kevesebb látogató érkezik Izraelen kívülről. 2016-ban összesen 128 ezren választották maguknak a várost úti célul.

**4.** Fapados-invázió: a tervek szerint a jelentősebb európai fapados légitársaságok közvetlen járatokat indítanak majd a Ramonra, ami az izraeli, kiutazó turistáknak is előnyös lesz a csökkenő jegyárak miatt. Ma még a Ben Gurion repülőtérre érkező utasoknak át kell szállniuk egy belföldi járatra, ami jelentősen növeli a menetidőt és a költségeket.

**5.** Teljes körű kiszolgálás: bár Eilat Izrael legdélebbi, távoli csücskében fekszik, az új repülőtér minden olyan szolgáltatást kínál majd, amit bármelyik nagy nemzetközi légikikötő. Épülnek éttermek, pénzváltók, vámmentes üzletek, lesz autókölcsönzési lehetőség és zsinagóga is.

**6.** Alacsony árak: az izraeli Közlekedési Minisztérium döntése szerint a belföldi járatok utasai is ÁFA-mentesen vásárolhatnak a repülőtéren. Ez a lehetőség eddig csak a nemzetközi járatok utasaira vonatkozott, illetve az eilati üzletekre, ahol szintén nem kell kifizetni a 17%-os izraeli ÁFA-t.

**7.** Megújuló belváros: a J. Hozman repülőtér Eilat közepén helyezkedik el, 750 000 m<sup>2</sup>-en. A házak és a tengerpart felett alacsonyan elhúzó repülőgépek nagyon látványosak, ám nagy zajt és légszennyezést okoznak. A repülőtér ezen kívül elválasztja egymástól a város keleti és nyugati részét és értékes, beépíthető területen fekszik. Az új légikikötő megnyitása után a Hozmant lebontják, helyén pedig egy, a Vörös-tengerhez vezető csatorna, szállodák, üzletek és lakások épülnek majd.

**8.** Hatalmas beruházások: az új repülőtér hatására számos, nagy volumenű beruházás valósulhat meg a déli kisvárosban. Tervbe vették a tengeri kikötő elköltöztetését jelenlegi helyéről – a jordán határral párhuzamosan egy hajózható csatorna épülne, az új kikötő pedig a parttól távolabb, ebben kapna helyet. Ezzel a megoldással egyszerűbbé válna a rakományok szállítása a kikötő és a repülőtér között, és a felszabaduló tengerparton is új beruházások valósulhatnak meg. Ezen kívül egy gyorsvasút megépítését is tervezik, mely az ország központjával teremtene kapcsolatot. A vasútvonalnak része lenne a tervezett kikötő és a Ramon repülőtér is. Az eilati kikötő így közvetlen összeköttetésben állna Izrael legnagyobb kikötőjével, az asdodival, s így elkerülhető lenne a Szezei-csatorna használata.

**9.** B terv: az új repülőtér vész helyzetben felválthatja a Tel-Avivhoz közeli Ben Gurion repülőtérrel. Eddig Ovdára irányították át a járatokat szükség esetén, ám a kis repülőtér nehezen birkózott meg a kihívással. A Ramon kifutópályáit úgy tervezték, hogy használhatóak legyenek a széles törzsű repülőgépek számára is.

**10.** Hősök: az új repülőtér Ilan és Aszaf Ramon nevet viseli. Ilan az első izraeli űrhajós volt, aki 2003-ban a Columbia űrrepülő tragédiája során vesztette életét. Fia, az izraeli légierőnél szolgáló Aszaf 2009-ben halt meg, amikor F-16-os vadászgépével balesetet szenvedett.

Forrás: zsidó.com  
ford. Israel21c

## TANÁR ÚR KÉREM

Halmos László összeállítása

### KÉRDÉSEK

1. Két ősi birodalom büszkélkedhet a legrégibbi kőépítményekkel, amelyek a mai napig fennmaradtak. Hol?
2. Mikor épültek?
3. Fentiek egyike építésének körülményeit és módját a mai napig rejtély fedi. Miért?
4. Nemrég ültük a jeruzsálemi Templom újjászentelésének az ünnepét, Hanukát. Hány templom épült a Templomhegyen?
5. Melyik templomról szól Hanuka ünnepe?
6. Melyik a leghíresebb egyedülálló kő a hagyomány szerint?
7. Mi is az a Nyugati Fal?
8. Mi a kváderkő?
9. Melyik a legmagasabb épület a mai Izraelben?

### VÁLASZOK

1. Az egyik a Kheopsznak, eredetileg Hufu fényhegyének nevezett gízai piramis. A másik a kínai Nagy Fal, amelyet – magyar átírással – ott Csang Csengnek neveznek.
2. A gízai piramis mai becslések szerint időszerűsége előtt 2550 körül épült, ma látható legmagasabb pontja 145 méter magas van. A kínai Nagy Fal sokkal fiatalabb: időszerűsége szerint 200 után kezdtek építeni a betörő mongol törzsek ellen. Legnagyobb hosszúsága meghaladta a 7000 kilométert, amiből mára csak töredékek maradtak.
3. A gízai piramisok köveit feltételezések szerint ezer kilométeres távolságból szállították a helyszínre. Egy-egy kő általában két tonna volt. Hogyan szállították ilyen tömegű köveket ilyen távolságra több mint négyezer évvel ezelőtt – rejtély, akárcsak a piramisok építési technikája.
4. Salamon király templomát nevezzük Első Templomnak vagy Szentélynek, amely időszerűsége előtt 960-ban, vagyis közel háromezer évvel ezelőtt épült. A másodikat 70 évvel az első lerombolása után, a babilóniai fogságból visszatérők kezdték építeni i. e. 535-ben, Zerubábel vezetésével. Ötszáz évvel később „Nagy” Heródes, aki Róma júdeai helytartója volt, monumentális stílusban átépítette a Szentélyt, amelyet így Harmadik Templomként is felfoghatunk. Ez néhány évtizedet ért meg, míg Titus római légiói lerombolták. Ha a jövőben új Templom épül, az már sorban a negyedik lesz...
5. Hanuka ünnepe a makkabeus felkelésre emlékezik: ez a Második Templom korában történt, i. e. 167-től.
6. A jeruzsálemi Templomban foglalt helyet a hegyből kiálló magányos szikla, amelyen a hagyomány szerint Isten teremtette a világot. Ez a kő az Even hástija, az Alapítás Köve. Ma az Omár mecset alatt rejtőzik.
7. A Nyugati Fal egyike a Templomhegy köré emelt négy támfalnak, amelyek a hegy feltöltésére szolgáltak, így vízszintes teret nyertek, azt kikövezték, és arra épült a Templom.
8. A kváderkő szabályos, többnyire négyzet alakúra faragott kő. A Nyugati Fal is ilyen kövekből épült. Legelső kősorában vannak 50 tonnás kövek is, a legnagyobb közülük pedig 400 tonnás.
9. Az idén befejezett Azrieli Sarona torony Tel-Avivban, a Kirjá negyedben, amely a maga 238,5 méteres magasságával három méterrel „ráver” a Ramat Ganban, a Gyémántközpont mellett magasodó Moshe Aviv toronyra...

## EGY PILLANTÁS A MAGYAR ZSIDÓKRA

AZ ÚJ KELET ÚJSÁG ÉS A BEIT HATFUTSOT – A ZSIDÓ NÉP MÚZEUMA KÖZÖS RENDEZVÉNYE

2018. január 4. 19:00

BEIT HATFUTSOT,

Tel Aviv Egyetemi kampusz, Klausner utca 15. Tel Aviv-Jaffo

### Milyen volt a zsidó élet a '30-as években?

Ritka felvételek a szegedi, a budapesti és a munkácsi zsidó emberek életéről. A magyar zsidók életének gazdagságát és sokszínűségét Rivka Aderet filmszakértő, a Beit Hatfutsot zsidó és izraeli moziprogramjának igazgatója mutatja be.



### A magyar családnevek változásai a történelem tükrében

Honnan ered a családnevem? Mit tanulhatok belőle a származásomról? A magyarországi zsidók családneveinek megváltoztatásához kapcsolódó történetekről és a történelmi Magyarország zsidó életmódjáról Haim Ghiuzeli történész, a Beit Hatfutsot digitális archívumának igazgatója tart előadást.

Az estet megnyitja:

Vadász Éva, az Új Kelet újság főszerkesztője

Jegyelővétel: 03-7457808

ÚJKELET

